

MEÂLİMÜ'T-TENZÎL'DE NAKLEDİLEN MERFÛ'-MUTTASIL RİVAYETLER ÜZERİNE BİR İNCELEME (MÜ'MİNÛN SÛRESİ ÖRNEĞİ)

Musa ERKAYA

Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri Bölümü Hadis Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi,
musa.erkaya@selcuk.edu.tr , <https://orcid.org/0000-0002-3961-2659>

Elif DEĞİRMENÇİ

Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Hadis Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi,
elifeslemebrar@icloud.com, <https://orcid.org/0000-0001-9922-2911>

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 03/01/2022, **Accepted / Kabul Tarihi:** 18/06/2023

<https://doi.org/10.26791/sarkiat.1229137>

Bu makale, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak hazırlanmakta olan "Beğâvî'nin Meâlimü't-Tenzîl Adlı Tefsirindeki Hadislerin Tahric ve Değerlendirilmesi (Hac, Mu'minûn ve Nur Sûreleri)" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Eğitim

Meâlimü't-Tenzîl'de Nakledilen Merfû'-Muttasil Rivayetler Üzerine Bir İnceleme (Mü'minûn Sûresi Örneği)

Öz

Meâlimü't-tenzîl; müfessir, muhaddis ve fakîh kimliğiyle bilinen Beğavî'nin (ö. 516/1122) kaleme aldığı önemli eserlerden biridir. Eser, rivayet tefsirleri içerisinde mümtaz bir yere sahiptir. Bilindiği gibi rivayet tefsiri, başta Kur'ân-ı Kerim olmak üzere, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) söz ve uygulamalarına sahâbe ve tâbiînden nakledilen çoğunlukla sahîh rivayetlere dayanan bir tefsir türüdür. Beğavî, Meâlimü't-tenzîl'inde ayetleri tefsir ederken hadislerin yanı sıra sahâbe, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn neslinin sözlerinden de istifade etmiştir. Bu bağlamda Beğavî, rivayetleri bazen isnadlı bazen isnadsız, bazen sadece sahâbî râvîsini zikrederek bazen de muallâk olarak nakletmiştir. Zaman zaman da birkaç isnad ve metni birleştirmek suretiyle zikretmiştir. Naklettiği bu rivayetlerin büyük çoğunluğu sahihtir. Bununla birlikte hasen, zayıf ve nadiren de olsa uydurma rivayetlere de yer vermiştir.

Bu çalışmada hedefimiz, Beğavî'nin hayatı ve çeşitli ilimlerdeki otoritesinden kısaca bahsedip Beğavî'nin Mü'minûn Sûresi'nin tefsirinde naklettiği toplam on yedi rivayetten merfû'-muttasıl olan dokuz rivayetin tespit ve tahricini yapmaktır. Sonra ise, tarikler arasındaki sened ve metin farklılıklarını ortaya koymaktır. Daha sonra da ilgili rivayetler hakkında münekkid muhaddisler ve muhakkiklerin değerlendirmeleri çerçevesinde sıhhat tespitinde bulunmaktadır. Böylece Beğavî'nin ilgili surenin tefsirindeki takip ettiği rivayetleri nakletme metodu ve bu rivayetlerin sened, metin ve sıhhat bakımından durumları ortaya konmuş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Beğavî, Meâlimü't-Tenzîl, Mü'minûn Sûresi, Hadis, Tahric

A Study On The Marfu'-Muttasil Transmissions Reported In Ma'alim Al-Tanzil (The Example Of Surah Al-Mu'minin)

Abstract

Ma'alim al-tanzil is one of the important works written by al-Baghawi, (d. 516/1122) who is known as an interpreter, scholar of hadith and Shafi'i faqih. The work has a distinguished place among the narration interpretations. As it is known, narration interpretation is a type of interpretations based on the words and practices of Hazrat Muhammad (pbuh), especially the Qur'an, and mostly authentic narrations transmitted from his companions and followers. While interpreting the verses in his Ma'alim al-tanzil, Baghawi also benefited from the words of the companions, followers and followers of the followers generation as well as hadiths. In this context, Baghawi transmitted the narrations sometimes with isnad, sometimes without isnad, sometimes only by mentioning the Companion narrator, and sometimes as suspended. He also mentioned it from time to time by combining several isnads and texts. Most of the narrations he narrated are correct. However, he also gave place to agreeable, weak and, albeit rarely, fabricated narrations.

In this study, our aim is to briefly mention Baghawi's life and his authority in various sciences, and to identify and narrate nine narrations that come as connected supported out of a total of seventeen narrations narrated by Baghawi in his commentary on the Surah al-Mu'minin. Then, it is to reveal the differences in the chain of transmission and text between the variants. Then, it is to determine the soundness of the related narrations within the framework of the evaluations of the expert scholar critics and leading authorities. Thus, the method of transmitting the narrations that al-Baghawi followed in the interpretation of the relevant surah and the status of these narrations in terms of chain of transmission, text and authenticity will be revealed.

Keywords: al-Baghawi, Ma'alim al-tanzil, Surah al-Mu'minin, Hadith, Extraction

Giriş

İslam'ın temel kaynağı, yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm yaklaşık bin dört yüz yıl önce tedricen nâzil olmaya başladığı günden bu yana gerek Resulullah Efendimiz'in (s.a.s.) güzide ashâbı gerekse sonraki nesillerden itibaren tüm Müslümanlar tarafından anlaşılmaya ve hayata tatbik edilmeye çalışılmıştır. Nüzûl döneminin canlı şahitleri olan sahâbiler onu en temel kaynaktan, Resulullah'tan (s.a.s.) öğrenme imkanına sahiplerdi. Onlar, anlayamadıkları veya ihtilafa düştükleri tüm meseleleri bizzat Hz. Peygamber'den (s.a.s.) öğrenmiş ve tatbik etmişlerdir. Bununla da yetinmeyip, Resulullah'ın (s.a.s.) vefatından sonra da İslâm'ın öğretilerini en doğru şekilde öğrenip hayatlarına hâkim kılmaları için sonraki nesle doğru bilgi ve sahih sünneti aktarmayı bir görev bilmişlerdir. Özellikle Kur'ân'ın tefsiri bağlamında ortaya konan bu gayret sahâbe devrinden sonra da devam edegelmiştir.

Bu süreç esnasında bir yandan Kur'ân-ı Kerîm'i aklî yorumlarla açıklamaya çalışan dirayet türü tefsir metodu oluşurken öte yandan ayetleri rivayetlerle açıklama esasına dayalı rivayet türü tefsir metodu oluşmuştur. Beğavî'nin *Meâlimü't-tenzîl* adlı tefsiri de rivayet türü tefsirlerin meşhur örneklerinden biridir. Müellif ayetlerin izahını yaparken, başta Resulullah'tan (s.a.s.) nakledilen merfû rivayetler olmak üzere pek çok sahâbe ve tâbiîn sözlerinden de istifade etmiştir.

Makalemizin esasını aynı zamanda muhaddis ve fakîh olan Beğavî'nin mezkûr eserinde Mü'minûn Sûresi'nin tefsirinde zikrettiği toplam on yedi adet rivayetten merfû' ve muttasıl olan dokuz rivayetin tahric ve değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Burada hedef Beğavî'nin Mü'minûn Sûresi'nin tefsiri sadedinde naklettiği merfû'-muttasıl rivayetlerin temel hadis kaynaklarındaki yerini tespit edip, sened ve metin farklılıklarına işaret ederek münekkid muhaddis ve muhakkiklerin sıhhat değerlendirmeleri çerçevesinde kanaatimizi ortaya koymaktır.

Bu çalışmamızda öncelikle Beğavî'nin hayatı ve çeşitli ilimlerdeki otoritesinden bahsedilip *Meâlimü't-tenzîl* adlı tefsiri tanıtılmış ayrıca mezkur tefsirinde ayetleri açıklama ve rivayetleri nakletmede takip ettiği yöntemler ortaya konmuştur. Daha sonra ise Mü'minûn Sûresi hakkında kısa bir bilgi verilip sûrenin tefsirinde zikredilen *merfû'-muttasıl* rivayetlerin tahric ve değerlendirmesi yapılmıştır.

Rivayetlerin tahricinde takip ettiğimiz yöntemi şöyle ifade edebiliriz: Öncelikle müellifin hadise dair kaleme aldığı *Şerhu's-sünne* ve *Mesâbîhu's-sünne* adlı eserlerinde nakledip nakletmediğine bakılmıştır. Akabinde ise Kütüb-i tis'a'da tespit edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu rivayetler şayet bu eserlerde yer almıyor ise özellikle hicri ilk üç asırda tasnif edilmiş hadis kitaplarıyla birlikte erken dönem tefsir ve tarih kitaplarına müracaat edilmiştir. Tespit edilen hadislerin *Meâlimü't-tenzîl*'deki rivayetle sened ve metin karşılaştırmaları yapılmış, varsa farklılıklar belirtilmiştir. Temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen rivayetlerin uydurma olma ihtimaline karşı mevzûât türü eserlere de bakılmış ve bu eserlerde bulunmadığı takdirde buna işaret edilmiştir.

Tahricini yaptığımız *merfû'-muttasıl* rivayetlerin sıhhat tespitinde ise şu esaslara dikkat edilmiştir:

- » Rivayet Buhârî ve Müslim'in *Sahîh* 'lerinde nakledilmiş ise Şeyhayn'ın hadis ilmindeki otoritesine istinaden *sahîh* olarak kabul edilmiştir.
- » Kütüb-i tis'a'da nakledilmiş ve isnadlardaki râvîler de cerhe uğramamışsa yine *sahîh* olarak kabul edilmiştir.
- » Sıhhati hakkında öncelikle varsa Tirmizî (ö. 279/892), Zehebî (ö. 748/1348), el-Elbânî (1914-1999), Hüseyin Selim Esed ed-Darânî ve Şuayb Arnavut (1928-2016) gibi diğer muhaddis ve muhakkiklerin değerlendirmelerine yer verilmiştir.
- » Şayet Beğavî'nin zikrettiği rivayetin isnadı zayıfsa buna işaret edilmiş, şâhid veya mütâbi' vasıtasıyla rivayetin sıhhat derecesi değişmiş ise buna da dikkat çekilmiştir.
- » En sonunda rivayetin sıhhati hakkındaki kişisel kanaatimiz de gerekçeleriyle birlikte verilmiştir.
- » Çalışmamızda *Meâlimü't-tenzîl*'in Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cum'a Damîriyye ve Süleyman Müslim el-Haraş tarafından tahkik edilen Dâru't-Tayyibe – Riyad – 1417/1997 baskısı esas alınmış; Abdurrezzâk el-Mehdî tarafından tahkik edilen Dâru İhyâi't-Turâs – Beyrut – 1420/2000 baskısından ise yardımcı nüsha olarak istifade edilmiştir. İlgili ayetlerin mealleri Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir web sayfasından faydalanılarak aktarılmıştır.

1. Beğavî'nin Hayatı ve Meâlimü't-tenzîl Adlı Tefsîri

Beğavî'nin tam ismi Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Beğavî el-Ferrâ'dır. Babası kürk yapıp sattığı için el-Ferrâ lakabıyla anılmıştır.¹ Kaynaklarda babasının kürkçü olduğu ve Hasan b. Mes'ud el-Beğavî adında kendisi gibi alim ve müftü bir kardeşinin olduğu zikredilmektedir.² O, 433/1041 yılında³ Horasan'da Herat ile Merverrûz şehirleri arasında bulunan Bağşûr'da doğmuştur.⁴ Bağşûr'a nispet edilerek el-Beğavî nisbesiyle anılmıştır.⁵ Ayrıca Zahîru'd-dîn,⁶ Rûknü'd-dîn ve Muhyi's-sünne⁷ lakaplarıyla da bilinmektedir.

Beğavî'nin hayatı hakkında yapılan çalışmalarda, çocukluk dönemi ve ilk eğitim öğretim hayatına dair çok fazla bilgi elimize ulaşmamıştır.⁸ Beğavî Şâfi'î fakîhi, muhaddis ve müfessir bir zâttır.⁹ Kaynaklarda belirtildiğine göre Peygamber Efendimiz'i (s.a.s.) rüyasında görmüş ve kendisine "sen benim sünnetimi ihyâ ettin, Allah da seni ihyâ etsin" demiştir. Bu sebeple Muhyi's-sünne lakabıyla anılmıştır.¹⁰ O adeta tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerinin birleşerek vücut bulmuş hâli olup bu alanlarda kendisinden sonraki nesillere faydalı olacak birçok eser bırakmıştır.¹¹ Fıkıhta selefîn yolunu takip ettiği bilinmektedir. Âbid, zâhid ve muttakî bir kimse olup derslere abdestsiz katılmadığı nakledilmektedir. Öyle ki sadece ekme yediği fakat insanların kınaması üzerine ekmele beraber zeytin¹² veya kuru üzüm¹³ yemeye başladığı kaynaklarda geçmektedir. Dünya malına önem vermemiş, aza kanaat etmesini bilmiştir.

Hicrî 460 yılından önce Şâfi'î fakîhi Kâdı Hüseyin b. Muhammed'e talebelik yapan ve ondan fıkıh öğrenen Beğavî, amelde Şâfi'î mezhebine mensuptur.¹⁴ Dersler verip birçok kitap yazmıştır. O, Müslümanların Kur'ân ve sünnete uyması için çok çalışmış ve bu yüzden de Rûknü'd-dîn, Muhyi's-sünne ve Zahîru'd-dîn gibi lakaplarla anılmıştır. Onun ilmî kişiliğinden birçok âlim övgüyle bahsetmiştir. Şöyle ki:

İbn Hâllikân (ö. 681/1282): "Muhaddis ve müfessirdi, ilimde bir denizdi".¹⁵ Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvîni (ö. 682/1283): "Tefsîr, hadîs, sahâbeyi ve râvîleri tanıma, fıkıh ve edebiyatta eşsizdi".¹⁶ Zehebî: "Muhyi's-sünne, şeyhu'l-İslâm, rol model, hâfiz ve âlimdir".¹⁷ Tâceddîn es-Sübki (ö. 771/1370): "Müfessir, muhaddis, fakîh, zâhid, muttakî, mümtâz bir imamdı".¹⁸

Beğavî, hicrî 516 yılının Şevvâl ayında Merverrûz'da vefat etmiş, Tâlekân Kabristanı'na, hocası Kâdı Hüseyin'in yanına defnedilmiştir.¹⁹

Beğavî, tefsirinin mukaddimesinde Abdullah b. Abbas'ın (ö. 68/687-88) tefsirinden ve daha sonra gelen Mücâhid (ö. 103/721), İkrime (ö. 105/723), Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 114/732), Hasan el-Basrî (ö. 110/728) ve Katâde (ö. 117/735) gibi tâbiîn ile diğer selef alimlerinden nakiller yaptığını belirtmiştir.²⁰ O ayrıca tefsir, siyer, ahbâr ve kıraatle ilgili

1 Ebu'l-Abbas Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebî Bekir b. Hallikân el-Bermekî el-Irbilî İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1900), 2/137.

2 Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi Sübkî, *Tabakâtü's-şâfi'îyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanahî ve Abdulfetâh Muhammed el-Hulv (lî't-Tibâati ve'n-Neşr ve't-Tevzi', 1413), 7/68.

3 Ebû Abdullah Şihâbüddîn b. Abdullah el-Bağdâdî er-Rûmî Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân* (Beyrut: Dâru's-Sadr, 1415), 1/438.

4 Ebû Yahyâ Cemâlüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd el-Kazvîni, *Âsâru'l-bilâd ve ahbâru'l-ibâd* (Beyrut: Dâru's-Sadr, ts.), 329-330.

5 İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 2/137.

6 İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 2/136.

7 Sübkî, *et-Tabakât*, 7/76.

8 Ali Eroğlu, *Müfessir Beğavî, Hayatı ve Tefsirindeki Metodu* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1987), 28.

9 İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 2/136.

10 Ebu'l-Hasen Nürüddîn Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî el-Herevî Ali el-Kârî, *Mirkâtu'l-mefâtiḥ şerhu mişkâti'l-mesâbîḥ* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422), 1/12.

11 Kazvîni, *Âsâru'l-bilâd*, 1/330.

12 Sübkî, *et-Tabakât*, 7/75.

13 İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 2/137.

14 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1427), 14/328.

15 İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 2/136.

16 Kazvîni, *Âsâru'l-bilâd*, 1/330.

17 Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 14/328.

18 Sübkî, *et-Tabakât*, 7/75.

19 İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 2/136.

20 Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-

rivayetlerin kimlerden hangi isnadlarla alındığını zikretmiş, Kur'ân okumanın ve öğretmenin faziletleri, tefsir, te'vîl ve yedi harf gibi konular hakkında bilgiler vermiştir. Açık ve sade bir dil kullanmış, bir sûrenin tefsirine başlamadan önce o sûrenin ismini, ayet sayısını, Mekkî yahut Medenî oluşunu belirtmiş, nüzûl sebebine işaret etmiştir. Tefsire başlarken önce lügavî açıklamalarda bulunmuş, daha sonra ayetin diğer ayetlerle ve hadislerle tefsirini yapıp sahâbe ve tâbiînin ilgili ayet hakkındaki açıklamalarına yer vermiştir. Şâz kıraatleri verip kıraat vecihlerini açıklamış, sarf ve nahiv incelemelerinde bulunmuştur. Sahâbe tefsirini nüzûl sebebi ve nesih gibi sadece ashâbın bilebileceği konularda merfû' hadis, diğer konularda icthâd olarak değerlendirmiştir.²¹

Tefsirine aldığı hadislerin çoğu *Şerhu's-sünne* ve/veya *Mesâbîhu's-sünne* adlı eserlerinde yer almaktadır.

2. Hadisçiliği

Beğavî, tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerini tahsil etmiş, alanında kendini ispatlamış önemli bir şahsiyettir. O hayatı boyunca Kur'ân ve sünneti ihya etmek, insanları Allah ve resulünün (s.a.s.) davetine çağırarak için çabalamış, bu gayreti neticesinde de Muhyî's-sünne ve Rüknu'd-dîn gibi lakaplarla anılmıştır. Sünnetin yaygınlaşması için çok yoğun bir çaba sarfetmiş ve hadis metinleri üzerinde daha fazla durulmasını sağlamak için de senedsiz hadis nakli geleneğini başlatmıştır. Nitekim kendisinden sonra bilhassa halk için tertip ve tasnif edilen hadis kitaplarında hadis senedleri alınmamış, sahâbeden olan râvî zikredilmekle yetinilmiştir.²²

Şerhu's-sünne ve *Mesâbîhu's-sünne* adlı eserleri, onun hadisçiliğini ve bu alandaki otoritesini gözler önüne sermektedir. Seksenden fazla hadis hocasından ders alarak biriktirdiği hadisleri *Şerhu's-sünne*'de nakletmekle yetinmeyip aynı zamanda şerh etmiştir.²³ *Mesâbîhu's-sünne* adlı eserinde ise hadislerin isnadını hafzedip, sadece sahâbe râvîsini ve nadiren de tâbiîni zikrederek nakletmiştir.²⁴ Makalemizin inceleme alanını oluşturan ve bir rivayet tefsiri olan *Meâlimü't-tenzil*'i de çoğunu bu iki eserden seçtiği hadislerden oluşturmuştur.

3. Tefsir Metodu

İbn Teymiyye (ö. 652/1254) Beğavî'nin tefsirinin, Sa'lebî'nin (ö 427/1035) muhtasarı olduğunu ancak tefsirini mevzû hadislerden ve bid'atçı fikirlerden koruduğunu söylemiştir. Kendisine “hangi tefsir Kitab'a ve sünnete daha yakındır? Zemahşerî mi, Kurtubî mi, Beğavî mi? Yoksa bunlardan başkası mı?” diye sorulduğunda; “sorulan bu üç tefsire gelince, üçü de bid'atlerden ve zayıf hadislerden korunmuştur” demiştir.²⁵

Meâlimü't-tenzil rivayet türü tefsirlerin meşhurlarındandır. Müellif tefsirini oluştururken rivayetlerden sıklıkla faydalanmıştır. Bunu müteakiben ayetlerin tefsirinde farklı metotlar kullanmıştır. Bu metotları şöyle sıralayabiliriz:

3.1. Ayetleri Ayetler ile Tefsir Etmesi

Kur'ân-ı Kerim'i yine kendisiyle açıklamıştır. Ayetleri aralarındaki anlamsal korelasyon çerçevesinde değerlendirerek birbirinin tefsirinde zikretmiştir. *هُم فِيهَا خَالِدُونَ* (onlar orada ebedi kalacaklardır) Mü'minûn Sûresi'ndeki on birinci ayeti, *خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا* (Orada ebedi kalacaklardır. Oradan hiç ayrılmak istemezler) şeklindeki Kehf Sûresi'nin yüz sekizinci ayeti ile açıklamıştır.²⁶ Yine *وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سَلَابٍ مِنْ طِينٍ* (gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yarattık) Mü'minûn Sûresi'ndeki on ikinci ayeti, *وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ* (insanı biz yarattık) şeklindeki Kaf Sûresi'nin on altıncı ayeti ile açıklamıştır.²⁷

Nemr ve diğerleri (Dâru Tayyibe li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1417), 1/34.

21 Saffet Bakırcı, “Meâlimü't-Tenzil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 04 Mart 2022).

22 Mevlüt Güngör, “Beğavî, Ferrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 04 Mart 2022).

23 İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, ts.), 191-192.

24 Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Beğavî, *Mesâbîhu's-sünne*, thk. Yusuf Abdurrahman el-Maraşlı ve diğerleri (Beyrut: Dâru'l-Ma'rifeti li't-Tibâ'ati ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1407), 1/7.

25 Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 1417, 1/8 (Muhakkikin notu).

26 Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 1417, 5/411; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420), 3/360.

27 Beğavî, *Meâlimü't-tenzil*, 1417, 5/411.

3.2. Ayetleri Hadisler ile Tefsir Etmesi

Hız Peygamber'in (s.a.s.) en mühim görevlerinden biri şüphesiz tebyin göreviydi. O, Kur'ân-ı Kerîm'i açıklamakla mes'uldü. Bunu bazen sahâbenin kendisine yönelttiği sorular üzerine yapardı, bazen de açıklanması gerekli gördüğü noktaları kendisi açıklayarak yapardı. Nitekim وَالدِّينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقَلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ (verdiklerini kalpleri ürpererek verenler) Mü'minûn Sûresindeki altmışıncı ayeti, Hz. Âişe'nin (r.anhâ) "Ya Resulallah, verdiklerini kalpleri titreyerek verenler zina eden, şarap içen ve hırsızlık yapan kişi midir?" suali üzerine "لَا يَا بِنْتَ الصِّدِّيقِ، وَلَكِنَّهُ الرُّجُلُ يَصُومُ وَيَصَلِّي وَيَتَصَدَّقُ" (Hayır ey Sıddık'ın kızı, o kendisinden kabul olunmaması korkusuyla oruç tutan, namaz kılan, sadaka veren kimsedir) diyerek açıklığa kavuşturmuştur.²⁸

3.3. Ayetleri Sahâbe Sözleri ile Tefsir Etmesi

Resulullah'ın (s.a.s.) güzide ashâbı Kur'ân-ı Kerîm'in nüzülüne ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) tebliğine bizzat şahit olmuşlardır. Bundan mütevellit Kitab'ın anlaşılması noktasında Hz. Peygamber'den (s.a.s.) sonraki en güvenilir kaynak sahâbilerdir. Nitekim pek çoğu Kur'ân ve sünnetin doğru bir şekilde anlaşılması için üstün gayretler göstermişlerdir. Ayetlerin tefsirinde öncelikle rivayetlerden istifade yolunu benimseyen müfessirler de Hz. Peygamber'in (s.a.s.) söz ve uygulamalarının yanı sıra işte bu sahâbilerin söz ve uygulamalarına da müracaat etmişlerdir. Beğavî de bu müfessirlerden biridir. O, ayetlerin açıklanmasında sahâbe sözlerinden faydalanmıştır. وَالدِّينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ (onlar namazlarında huşû içindedirler) Mü'minûn Sûresi'nin ikinci ayetini, وَأَبْصَارُهُمْ إِلَى السَّمَاءِ فِي الصَّلَاةِ فَلَمَّا نَزَلَتْ: {الدِّينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ} رَمَوْا بِأَبْصَارِهِمْ إِلَى مَوَاضِعِ السُّجُودِ. Ebû Hüreyre'nin "Resulullah'ın (s.a.s.) ashâbı namaz kılarken gözlerini semaya kaldırıyorlardı/dikiyorlardı. Bunun üzerine bu ayet nâzil oldu ve gözlerini secdeye çevirdiler" şeklindeki izahı ile açıklamıştır.²⁹

3.4. Ayetleri Tâbiûn Sözleri ile Tefsir Etmesi

Resulullah'ı (s.a.s.) bizzat göremeseler de ayetlerin nüzülüne şahit olup siyak ve sibakını bilen, sünnetin oluşum ve gelişim aşamalarına bizzat tanık olan, O'nun ashâbını görüp birinci ağızdan bilgiler edinmeleri hasebiyle tâbiûn kavli bizim için ehemmiyet teşkil eden bir kaynaktır. Rivayet türü tefsirlerde tâbiûn sözlerinden faydalanılmakta olup Beğavî de ayetleri açıklarken bunlardan istifade etmiştir. وَالدِّينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ (onlar namazlarında huşû içindedirler) Mü'minûn Sûresi'ndeki ikinci ayeti, وَأَقَالَ عَطَاءٌ: هُوَ أَنْ لَا تَعْبَثَ بِشَيْءٍ مِنْ جَسَدِكَ فِي الصَّلَاةِ، "o, namazda bedeninden hiç bir şeyle meşgul olmamandır" sözünü açıklamıştır.³⁰

3.5. Ayetleri Kıraatlara Göre Tefsir Etmesi

Kur'ân-ı Kerîm, bir rivayete göre "yedi harf üzere nazil olmuştur."³¹ Bu yedi harf hakkında pek çok görüş ortaya atılmış olsa da genel kanaate göre yedi harf, Kur'ân'daki kıraat çeşitliliğini, farklı kıraatleri ve kıraat konusunda sağlanan kolaylığı ifade etmektedir.³² Beğavî de okuyuş noktasındaki bu farklılıktan ötürü ayetlerin farklı kıraatlara göre açıklamasını yapmıştır. وَالدِّينَ هُمْ لِأَمَانَتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ (onlar emanetlerine ve verdikleri sözlere riayet ederler) Mü'minûn Sûresi'ndeki sekizinci ayette geçen لِأَمَانَتِهِمْ kelamını İbn Kesîr'in لِأَمَانَتِهِمْ şeklinde okuduğunu, burada tekil olduğunu, Meâric Sûresi'nin otuz ikinci ayeti ve Nisâ Sûresi'nin elli sekizinci ayetinde de لِأَمَانَتِهِمْ şeklinde geçtiğini söylemiş, emanetlerin ise Allah ve kullar arasında namaz, oruç, ibadetler gibi Allah'a karşı sorumlu olunan şeylerdir diye ifade etmiştir. Yine devamında gelen وَالدِّينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ (onlar namazlarını muhafaza ederler) dokuzuncu ayetteki

28 Beğavî, *Meâlimü'l-tenzîl*, 1417, 5/421.

29 Beğavî, *Meâlimü'l-tenzîl*, 1417, 5/408.

30 Beğavî, *Meâlimü'l-tenzîl*, 1417, 5/409.

31 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî, *el-Câmi'u'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Resulillah sallallahu aleyhi ve sellem ve sünenihi ve eyyâmihi*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsir en-Nâsir (Dâru Tavki'n-Necât, 1422), "Fezâilü'l-Kur'ân", 5; Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmi'u'l-sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdulbâki (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), "Salâtü'l-Müsâfirîn", 270 (818); Süleyman b. el-Eş'as b. İshak es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvud, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Seydan ve Beirut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.), "Vitr", 22; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Yezîd Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir ve diğerleri (Mısır: Şirketü Mektebetü ve Matba'atü Mustafa el-Bâbî, 1395), "Kıraât", 11; Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali Nesâî, *es-Sünen*, thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde (Halep: Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, 1406), "İftitâh", 37; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvüt-Âdil Mürşid ve diğerleri (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1421), 4/206.

32 Osman Kaya, "Kur'ân'ın Yedi Harf Üzerine İndirilmesi ve Ahrufu's-Seb'a (Yedi Harf Meselesi)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Aralık 2004), 238.

صَلَوَاتِهِمْ kelamını da Hamza ve Kisâî'nin صَلَاتِهِمْ şeklinde okuduklarını belirtmiştir. Burada tekil olduğunu, başka yerlerde ise çoğul olarak geçtiğini söylemiştir.³³

4. Hadis Nakletme Metodu

Altı başlık altında topladığımız bu metotlar ve ilgili örnekleri şöyle zikredebiliriz:

4.1. Hadisleri Sened ve Metni ile Birlikte Nakletmesi

Beğavî rivayetleri naklederken tam bir sened ve metinle zikretmiştir. Tefsirinde bu yöntemi sıklıkla kullanırken, Mü'minûn Sûresi'nde naklettiği on yedi adet rivayetin sekizini bu metotla nakletmiştir. Sûrenin ilk iki ayetinin tefsirinde zikrettiği iki rivayet aşağıda verilmiştir:

Abdulvâhid el-Melîhî ← Ahmed en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Müsedded ← Ebu'l-Ahves ← Eş'as b. Selîm ← Babası ← Mesrûk ← Âişe (r.anhâ): "Resulullah'a (s.a.s.) namazda başı sağa sola çevirmeyi sordum, dedi ki: "o hırsızlıktır, şeytanın kulun namazından çalmasıdır."³⁴

Ebu'l-Hasan es-Serahsî ← Ebû Ali Zâhir b. Ahmed ← Ebu'l-Hasan el-Kâsım b. Bekr et-Tayâlisî ← Ebû Ümeyye Muhammed b. İbrahim et-Tarsûsî ← Abdulğaffâr b. Übeydillah ← Sâlih b. Ebi'l-Ahder ← Zührî ← Ebu'l-Ahves ← Ebû Zer ← Hz. Peygamber (s.a.s.): "Kul namazda sağa sola dönmedikçe Allah kuluna yönelir. Kul sağa sola bakmaya başlayınca Allah da ondan yüz çevirir."³⁵

4.2. Bir Metnin Birkaç Senedini Tahvîlle Nakletmesi

Beğavî bazen bir metnin farklı senedlerini tahvîl yaparak tek bir sened içinde nakletmiştir. *Meâlimü't-tenzîl*'de ta'lik ve muhtasar olarak naklettiği ancak *Şerhu's-sünne*'de şu isnadla naklettiği rivayet örnek olarak verilebilir:

Abdulvehhâb b. Muhammed el-Kisâî ← Abdulazîz b. Abdulazîz b. Ahmed el-Hallâl ← Ebu'l-Abbâs el-Esem, (H) Ahmed b. Abdullah es-Sâlihî ve Muhammed b. Ahmed el-Ârif ← Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Hîrî ← Ebu'l-Abbâs el-Esem ← Rebî' ← Şâfi'î ← İbn Uyyeyne ← İbn Âclân ← Ka'ka' b. Hakîm ← Ebû Sâlih ← Ebû Hüreyre ← Hz. Peygamber (s.a.s.): "Muhakkak ki benim size karşı olan durumum, babanın evladına karşı olan durumu gibidir, sizden biriniz abdest bozmaya gittiği zaman kibleye yüzünü dönmesin, sırtını da dönmesin, ayakta bevl etmesin ve üç taş ile istinca yapsın."³⁶

4.3. Birkaç Metni Tek Bir Rivayet Olarak Nakletmesi

Müellif bazen iki farklı rivayeti birleştirerek, hadis ilminde mürekkeb ya da müeffak adı verilen bir yöntemle tek bir metin altında nakledebilmektedir. Nitekim Nûr Sûresi'nin altı-dokuzuncu ayetlerinin tefsirinde, "İbn Abbâs diğer bazı rivayetlerde şöyle demektedir" diyerek uzun bir nakilde bulunmaktadır. Bu uzun nakil esas itibarıyla bu şekliyle hiçbir hadis kitabında nakledilmemektedir. Ancak, 'Uveymir'in karısına zina suçu attığı rivayet³⁷ ile Hilâl b. Ümeyye'nin Şerîk ile karısına zina suçu attığı³⁸ iki farklı rivayet burada telif edilerek birlikte nakledilmiştir.

33 Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 1417, 5/410.

34 Buhârî, "Ezân", 92; Süleyman b. el-Eş'as b. İshak es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvud, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvût ve Muhammed Kâmil Karabelli (Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, 1430), "Salât", 164; Tirmizî, "Sefer", 23; Nesâî, "Sehv", 10; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 31/266.

35 Buhârî, "Ezân", 92; Ebû Dâvud, 1430, "Salât", 164; Tirmizî, "Sefer", 23; Nesâî, "Sehv", 10; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 40/475; 41/266.

36 Nesâî, "Tahâret", 37; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnâvût ve diğerleri (Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, 1430), "Tahâret", 16; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrahman b. el-Fazl Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğni li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1412), "Tahâret", 14; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/326, 372.

37 Buhârî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 217; "Talâk", 4, 28, 29; "Ahkâm", 18; Müslim, "Talâk", 1 (1492), 3 (1492), 10 (1495); Ebû Dâvud, 1430, "Talâk", 28; Nesâî, "Talâk", 7; İbn Mâce, "Talâk", 27; Dârimî, "Nikâh", 39; Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebi Âmir el-Asbahî el-Yemenî Mâlik, *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (Müessesetü Zâyed b. Sultan al Nahyân li'l-A'mâlî'l-Hayriyye ve'l-İnsâniyye, Abu Dabi, el-İmârat, 1425), "Talâk", 2092; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 37/485, 499-500, 503.

38 Buhârî, "Şehâdât", 21; "Tefsîru'l-Kur'ân", 219; "Talâk", 27; Müslim, "Talâk", 11 (1496); Ebû Dâvud, 1430, "Talâk", 27; Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 25; Nesâî, "Talâk", 37; İbn Mâce, "Talâk", 27; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/435.

4.4. Sahâbe Râvîsi Hariç Senedi Hazfederek Nakletmesi

Müellif bazen de isnaddan sahâbe râvîsi dışındaki tüm râvîleri hazfederek rivayetleri nakletmiştir. Hac Sûresi yirmi altı-yirmi sekizinci ayetlerin tefsirinde ve Nûr Sûresi yirmi yedi-yirmi dokuzuncu ayetlerin tefsirinde zikrettiği rivayetler aşağıda verilmiştir:

Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.): “*Ey insanlar, hac size farz kılındı, o hâlde haccedin*”³⁹ buyurmuşlardır.

Kelede b. Hanbel: “Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yanına selam vermeden ve izinsiz olarak girdim. Bana dedi ki: “*Dön, es-selâmu aleyküm, girebilir miyim?*” de.”⁴⁰

4.5. Senedin Tümünü Hazfederek Nakletmesi

Müellif, bazen de rivayetleri senedin tümünü hazfederek nakletmiştir. Mü'minûn Sûresi'nin tefsirinde yer verdiği on yedi rivayetten beş tanesini isnadsız olarak sevketmiştir. Bu sûrenin 11-13. ayetlerin tefsirinde zikrettiği rivayet aşağıda verilmiştir:

Hadiste geldiği gibi: “*Üç şeyi Allah Teâlâ eliyle yarattı; Adem'i eliyle yarattı, Tevrât'ı eliyle yazdı ve Firdevs bahçesini eliyle dikti. Sonra dedi ki: İzzetime yemin olsun ki sarhoş ve deyyûs olanlar ona giremeyecek.*”⁴¹

4.6. Hadisi Taktî‘ Yapararak Nakletmesi

Müellif bazen uzun bir metni taktî‘ yaparak nakletmiştir. Sürenin tefsirinde naklettiği on yedi rivayetten birinde taktî‘ yapmıştır. Sürenin 97-101. ayetlerini tefsir ederken zikrettiği bu rivayet şudur:

“*Benim soyum ve nesebim dışında tüm soylar ve nesepler kesilir.*” Ahmed b. Hanbel, rivayeti “*kıyamet günü benim soyum ve nesebim dışında tüm soylar ve nesepler kesilir. Her çocuğun babası vardır ve onların asabeleri babalarına aittir. Ancak Fâtıma'nın çocukları müstesna. Ben onların babası ve asabeleriyim*” şeklinde nakletmiştir.⁴²

Beğavî'nin hadisleri nakletme yöntemlerine örneklerle böylece değindikten sonra şimdi de Mü'minûn Sûresi hakkında özet bir bilgi verip, bu sûrenin tefsiri sadedinde naklettiği dokuz *merfû‘ muttasıl* rivayetin tahric ve değerlendirmesini yapacağız.

5. Mü'minûn Sûresi

Sûre adını ilk ayette geçen “el-mü'minûn” (mü'minler) kelimesinden almıştır. Yüz on sekiz ayetten müteşekkildir. Mushaftaki sıralamada yirmi üçüncü, nüzûl sıralamasında ise yetmiş dördüncü sûredir. İttifakla kabul edilen görüşe göre sûrenin tamamı Mekke'de nâzil olmuştur.

39 Müslim, “Hac”, 412 (1337); Nesâî, «Menâsikü'l-hac», 1; İbn Mâce, “Menâsik”, 1, 2; Dârimî, “Menâsik”, 4; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 16/355.

40 Nâsirüddin el-Elbânî, *Sahîhu'l-Edebü'l-Müfred* (Dâru's-Sadık li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1418), 371; Ebû Dâvud, “Edeb”, 136; Tirmizî, “İstîzan ve Âdâb”, 18; Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuâyb b. Ali Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun'im eş-Şilbî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421), “Velîme”, 82; “Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle”, 126.

41 Abdullah b. Mübarek Ebû Abdîrrahmân Abdullah b. el-Mübârek b. Vâzih el-Hanzalî el-Mervezî, *ez-Zühd ve'r-rekâik*, thk. el-A'zamî Habîburrahman el-A'zamî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 512; Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Küfî İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 7/28; Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed es-Sâmerrî el-Harâitî, *Mesâvî'l-ahlâk ve mezmûmihâ*, thk. Mustafa b. Ebu'n-Nasr Şilbî (Cidde: Mektebetü's-Sevâd li't-Tevzî', 1413), 198; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sıfat*, thk. Abdullah b. Muhammed el-Hâşidî (Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1413), 2/125; Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân el-Ensârî el-İsfahânî Ebû's-Şeyh, *Kitâbü'l-'azame*, thk. Rızaullah b. Muhammed İdris el-Mübârekfûrî (Riyad: Dâru'l-Âsime, 1408), 5/1555; Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Sıfatü'l-cenne*, thk. Ali Rıza Abdullah (Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, ts.), 1/48.

42 Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *Fezâilü's-sahâbe*, thk. Vasiyyullah Muhammed Abbas (Beyrut: Müessesetür'-Risâle, 1403), 2/626; Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfî' es-San'ânî el-Himyerî Abdurrezzâk, *el-Musannef*, thk. el-Âzamî Habîbur-Rahmân el-Âzamî (Beyrut: Mektebü'l-İslâmî, 1403), 6/163; Ebû'l-Abbâs Muhammed b. İshâk b. İbrâhîm es-Sekafî es-Serrâc, *Hadîsü's-Serrâc*, thk. Ebû Abdullah Hüseyin b. 'Ukkâşe b. Ramazan (el-Fâruk el-Hadîse li't-Tibâati ve'n-Neşr, ts.), 3/232; Ebu'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünya Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb Taberânî, *Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdî b. Abdulmecid es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1415), 3/44-45; 11/243; 20/27; Ebu'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünya Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb Taberânî, *Mu'cemü'l-evsat*, thk. Târik b. İvazullah b. Muhammed ve Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseyin (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.), 5/376; 6/357; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424), 7/101-102.

Bu sûre, Hac Sûresi'nin devamı gibidir. Hac Sûresi'nin sonunda mü'minlere yapmaları gereken şeyler anlatılmış, hemen ardından sûrenin ilk on ayetinde mü'minlerin sahip olduğu ve olması gereken vasıflar zikredilmiştir. Mü'minlerin kurtuluşa ereceğini belirten ilâhî bir müjdeyle başlamıştır. Sonrasında insanın yaratılış evresi kademe kademe anlatılıp, ölüm gerçeği, kıyamet ve yeniden dirilişe yer verilmiş, yaratmanın eksiksiz oluşuna değinilmiştir. Kozmik sistem, evrenin mucizliği ve insanoğluna bahşedilen nimetler sıralanmıştır. Verilen bu nimetlerde akıl sahipleri için alınacak ibretler olduğu bildirilmiştir. Ardından sırasıyla Hz. Nuh'tan başlayarak peygamberler tarihi boyunca devam eden risalet silsilesi ve hak-bâtıl mücadelesine yer verilmiştir. Peygamberlerin, muhataplarını şirkten alıkoymak ve tevhid ilkesine bağlı olmaya davet için tebliğ görevini yerine getirdikleri; fakat dünyada kazanmış oldukları konumlara güvenip aldanan insanların peygamberleri yalan, sahtekârlık ve riyakârlıkla suçlayarak hakkı inkâr edip bâtıla uydıkları ve helâk edildikleri bildirilmiştir. Ardından resullere temiz şeylerden yemeleri ve sâlih amellerde bulunmaları tavsiye edilmiştir. İnsanların belli bir süreye kadar ertelenecekleri, kendi hâllerine bırakılacakları bildirilmiştir. Sonrasında ise Hz. Muhammed'in (s.a.s.) karşılaştığı inkârcılardan bahsedilmiştir. Resulün (s.a.s.) kendilerine yaptığı tüm uyarılara rağmen inkârda diretmeleri anlatılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.) ve inananlardan bu inkârcıların şerrinden Allah'a sığınmaları ve sâlih amellerde bulunmaları istenmiştir. Nihayet kıyamet gelip çatdığı vakit, hesap zamanı o inkârcıların pişman oldukları ve tekrar dünyaya gönderilmek için Allah'a yalvaracakları fakat dileklerinin kabul edilmeyeceği hatırlatılmıştır. Kafirlerin ise asla kurtuluşa eremeyeceği söylenmiştir. Son olarak Hz. Muhammed'e (s.a.s.) Allah'tan bağışlanmak için dua etmesi tavsiye edilerek sûre son bulmuştur.

5.1. Mü'minûn Sûresi'ndeki Merfû'-Muttasıl Rivayetlerin Tahrîci ve Değerlendirilmesi

Burada Beğavî'nin Mü'minûn Sûresi'ndeki ayetleri tefsir ederken zikrettiği *merfû'-muttasıl* rivayetlerin tahrîc ve değerlendirmesini yapacağız. Rivayetleri tahrîc etmeden önce ayetlerin mealini verip ardından da rivayetlerin Türkçe çevirisini senedleriyle birlikte aktaracağız.

Mü'minûn, 23/1-10

“Mü'minler kesinlikle kurtuluşa ermiştir. Ki onlar, namazlarında derin bir saygı hali yaşarlar. Anlamsız, yararsız söz ve davranışlardan uzak dururlar, zekâtı verirler, iffetlerini korurlar. Sadece eşleriyle veya ellerinin altında olanlarla (cariyelerle) yetinirler, bundan dolayı da kınanacak değillerdir. Ama her kim bunun ötesine geçmek isterse işte haddi aşanlar onlardır. Yine o mü'minler emanetlerine ve ahidlerine sadakat gösterirler. Namazlarını titizlikle eda ederler. İşte varis olacaklar bunlardır.”

1. Rivayet

Ahmed b. Abdullah es-Sâlihî ← Ahmed b. el-Huseyn el-Hîrî ← Hâcib b. Ahmed et-Tûsî ← Muhammed b. Hammâd ← Abdurrezzâk ← Yunus b. Süleym ← İbn Şihâb ← Urve b. ez-Zübeyr ← Abdurrahman b. Abdilkârî ← Ömer b. el-Hattâb:

“Resulullah'a (s.a.s.) vahiy indiği zaman yanında arı vızıltısına benzer bir ses duyulurdu. Bir saat durup bekledik. (Bir rivayette bir gün bizim yanımızdayken vahiy geldi bir saat bekledik). Hz. Peygamber (s.a.s.) kibleye dönerek ellerini kaldırdı ve dedi ki: *'Allah'ım bizi arttır eksiltme, bizi şerefli kıl, bizi alçaltma, bizi mahrum etme, bize ver, bizi gözet, bizden razı ol.'* Sonra da dedi ki: *'Bana on ayet indi, kim onlara uyarıya cennete girer.'* Daha sonra ilk ayetten onuncu ayete kadar okudu.”⁴³

Sûrenin faziletine dair nakledilen bu rivayeti Beğavî hem *Şerhu's-sünne*'de hem de *Mesâbihu's-sünne*'de nakletmiştir.⁴⁴

Kütüb-i tis'a müelliflerinden Tirmizî, Nesâî ve Ahmed b. Hanbel rivayeti *merfû'-muttasıl* olarak aynı lafızlarla nakletmişlerdir.⁴⁵ Yine Abdurrezzâk (ö. 211/826-27), Bezzâr (ö. 292/905) ve Hâkim (ö. 405/1014) de rivayeti *merfû'-muttasıl* olarak aynı metinle nakletmişlerdir.⁴⁶

Nesâî rivayetin *münker* olduğunu söylemiştir.⁴⁷ Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inin muhakkikleri Şuayb el-Ar-

43 Beğavî, *Meâlimü'l-tenzil*, 1417, 5/405.

44 Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Beğavî, *Şerhu's-sünne*, thk. Şuayb el-Arnâvût ve Muhammed Züheyr eş-Şâviş (Dimaşk ve Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403), 5/177; Beğavî, *Mesâbihu's-sünne*, 2/221.

45 Tirmizî, “Tefsîru'l-Kur'ân”, 24; Nesâî, “Salât”, 474; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 1/350-351.

46 Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 3/383; Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî Bezzâr, *el-Müsne'dü'l-kebir ve bahru'z-zehâr*, thk. Mahfuz er-Rahman Zeynullah ve diğerleri (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988), 1/427; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411), 1/717; 2/425.

47 Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 2/170.

navût, Âdil Mürşid ve diğerleri ise, Yûnus b. Süleym'in *meçhûl* olmasından dolayı isnadının *zayıf* olduğunu söylemişlerdir.⁴⁸ el-Elbânî de rivayet için *münker* değerlendirmesinde bulunmuştur.⁴⁹

Tüm senedlerin ortak râvîsi Yunus b. Süleym'in *zayıf* bir râvî oluşu,⁵⁰ rivayetin zayıf hadisleri içeren eserlerde zikredilmesi,⁵¹ münekkîd muhaddis ve muhakkiklerin de *zayıf* olduğu yönündeki değerlendirmeleri doğrultusunda biz de rivayetin *zayıf* olduğuna kanaatindeyiz.

2. Rivayet

Abdolvâhid el-Melîhî ← Ahmed en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Müsedded ← Ebu'l-Ahves ← Eş'as b. Süleym ← Babası ← Mesrûk ← Âişe:

Resulullah'a (s.a.s.) namazda başı sağa sola çevirmeyi sordum. Dedi ki: "O hırsızlıktır, şeytanın kulun namazından çalmasıdır."⁵²

Beğavî bu rivayeti her iki hadis kitabında da nakletmiştir.⁵³

Kütüb-i tis'a müelliflerinden Buhârî aynı lafızlarla, Ebû Dâvud, Buhârî ile aynı senedle ve iki kelime fazlalıkla, Tirmizî sondaki "abd" kelimesi yerine "racül" kelimesini kullanarak, Nesâî ve Ahmed b. Hanbel de benzer lafızlarla rivayeti *merfû' -muttasıl* olarak nakletmişlerdir.⁵⁴

Tirmizî rivayetin *hasen garîb* olduğunu söylemiştir.⁵⁵ Şuayb Arnavût da Ebû Dâvud isnadının *sahih* olduğunu belirtmiştir.⁵⁶ Ahmed b. Hanbel'in muhakkikleri ise ilk hadisin *sahih* olduğunu ve isnaddaki Eş'as üzerinde ihtilaf edildiğini, ikinci rivayetin isnadının Müslim'in şartlarına göre *sahih* olduğunu ve Ebû Saîd dışındaki ricalin Şeyhain'in ricalinden olduğunu söylemişlerdir.⁵⁷ el-Elbânî de rivayetin *sahih* olduğu kanaatinindedir.⁵⁸

İsnadının sağlam olması, muhaddis ve muhakkiklerin değerlendirmeleri neticesinde rivayetin *sahih* olduğunu söyleyebiliriz.

3. Rivayet

Ebu'l-Hasan es-Serahsî ← Ebû Ali Zâhir b. Ahmed ← Ebu'l-Hasan el-Kâsım b. Bekr et-Tayâlisî ← Ebû Ümeyye Muhammed b. İbrahim et-Tarsûsî ← Abdulğaffâr b. Ubeydillah ← Sâlih b. Ebi'l-Ahder ← Zührî ← Ebu'l-Ahves ← Ebû Zer ← Hz. Peygamber (s.a.s.):

"Kul namazda sağa sola dönmedikçe Allah kuluna yönelir. Kul sağa sola bakınmaya başlayınca Allah da ondan yüz çevirir."⁵⁹

Beğavî bu rivayete her iki kitabında da yer vermiştir.⁶⁰

48 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/350-351.

49 Nâsirüddin el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife ve'l-mevdû'a* (Suudi Arabistan: Dâru'l-Meârif, 1412), 3/394.

50 Ebû Zekerîyya Yahya b. Maîn b. Avn el-Mürri el-Bağdâdî Yahyâ b. Maîn, *et-Târîh*, thk. Ahmed Muhammed Nur Seyf (Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, ts.), 1/230; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir* (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârif el-Osmâniyye, ts.), 8/413; Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil* (Haydarâbâd; Beyrut: Tab'atu Meclis Dâiretü'l-Meârif el-Osmâniyye; Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1271), 9/240; Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî İbn Adî, *el-Kâmil fi'd-Du'afâi'r-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz (Beyrut: Kütübî'l-İlmiyye, 1418), 8/519; Ebu'l-Haccâc Cemâlüddîn Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Âvvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400), 32/510-512; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehbî, *Mizânü'l-i'tidal*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rifeti li't-Tibâati ve'n-Neşr, 1382), 4/481.

51 Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ Ukaylî, *ed-Du'afâi'l-kebir*, thk. Abdulmu'tî Emin Kal'acî (Beyrut: Dâru'l-Mektebetü'l-İlmiyye, 1404), 4/460; Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî İbn Ebû Hâtim, *el-İlel fi'l-hadis, kitâbü'l-ilel ve beyânü mâ vaka'a mine'l-hata'i ve'l-halel fi ba'zi turuki'l-ehâdisi'l-merviyye fi's-sünneti'n-nebeviyye*, thk. Sa'd b. Abdullah el-Humeyd ve Hâlid b. Abdurrahman el-Cirîsî (Mutâbi'u'l-Humeydî, 1427), 4/688; Ebû Şücâ' Şîrûye b. Şehredâr b. Şîrûye Deylemî, *el-Firdevsü'l-ahbâr*, thk. es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406), 1/483.

52 Beğavî, *Meâlimü'l-tenzil*, 1417, 5/408.

53 Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 3/251; Beğavî, *Mesâbihu's-sünne*, 1/365.

54 Buhârî, "Ezân", 92; Ebû Dâvud, 1430, "Salât", 164; Tirmizî, "Sefer", 23; Nesâî, "Sehv", 10; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 31/266.

55 Tirmizî, *es-Sünen*, 2/484.

56 Ebû Dâvud, *es-Sünen*, 2/178.

57 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 40/475; 41/266.

58 Nâsirüddin el-Elbânî, *Sahîhu'l-terğib ve'l-terhib* (Riyad: Mektebetü'r-Meârif li'n-Neşr ve't-Tevzi', 1420), 1/360.

59 Beğavî, *Meâlimü'l-tenzil*, 1417, 5/408.

60 Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 3/252-253; Beğavî, *Mesâbihu's-sünne*, 1/370.

Ebû Dâvud, Nesâî, Dârimî ve Ahmed b. Hanbel rivayeti “a‘raza” yerine “insarafe” kelimesini kullanarak, *merfû‘-muttasil* olarak nakletmişlerdir.⁶¹ Rivayetin bütün tariklerinin ortak râvîsi Ebu'l-Ahves hem ta'dil hem de tecrîh edilmiş olmakla birlikte⁶² cerh mertebesinin ağır olmaması ve bazı alimler tarafından da sika kabul edilmesi sebebiyle rivayetleriyle ihticac edilebileceği kanaatindeyiz. Şuayb Arnavût ve arkadaşları hem Ebû Dâvud tariki⁶³ hem de Ahmed b. Hanbel tariki⁶⁴ için *sahîh li gayrihî* değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Hüseyin Selim Esed, Abdullah b. Sâlih'ten dolayı Dârimî'nin isnadının *zayıf* olduğunu belirtmiştir.⁶⁵ el-Elbânî'ye göre ise rivayet *hasen li gayrihî*dir.⁶⁶

Muhaddis ve muhakkiklerin değerlendirmelerine dayanarak, rivayetin pek çok tarikle de desteklenmesinden ötürü *sahîh li-gayrihî* mertebesine ulaştığı kanaatindeyiz.

Mü'minûn, 23/3-4

“Anlamsız, yararsız söz ve davranışlardan uzak dururlar ve zekâtı verirler.”

4. Rivayet

Abdulvâhid el-Melîhî ← Ahmed en-Naîmî ← Muhammed b. Yusuf ← Muhammed b. İsmail ← Ali b. Abdillâh ← Yahyâ b. Saîd ← İbn Ebî 'Arûbe ← Katâde ← Enes b. Mâlik ← Hz. Peygamber (s.a.s.):

“Bazı kavimlere ne oluyor da namaz kılarken gözlerini semaya kaldırıyorlar?” Allah resûlünün bu konuda sözleri şiddetlendi ve nihayet şöyle dedi: “Ya bu yaptıklarından vazgeçerler ya da gözleri kör olur.”⁶⁷

Beğavî bu rivayeti yalnızca *Şerhu's-Sünne* 'de nakledip *sahîh* olduğunu söylemiştir.⁶⁸

Buhârî, Ebû Dâvud, Nesâî, İbn Mâce ve Dârimî rivayeti aynı şekilde *merfû‘-muttasil* olarak nakletmişlerdir.⁶⁹ Müslim'in tarikinde ve Ebû Dâvud'un ikinci rivayetinde “namazda gözlerini semaya kaldıran kimseler ya bundan vazgeçerler veya gözleri kendilerine dönmeyiz” şeklinde nakledilmiştir.⁷⁰ Ahmed b. Hanbel ise rivayeti her iki şekilde denakletmiştir.⁷¹

Rivayetin tüm tarikleri Katâde ← Enes b. Mâlik ← Hz. Peygamber (s.a.s.) kanalıyla gelmiştir ve ortak râvî Katâde'dir. Kaynaklarda Katâde'nin, sika bir râvî olmakla birlikte tedlis yaptığı ancak bu tedlisin rivayetlerin sıhhatine bir zarar vermediği ve Kütüb-i tis'a müelliflerinin kendisinin rivayetleriyle ihticac ettikleri bilgisi yer almaktadır.⁷²

61 Ebû Dâvud, 1430, “Salât”, 165; Nesâî, “Sehv”, 10; Dârimî, “Salât”, 134; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/400.

62 Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 1/617; Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hâcer el-Askalânî, *Takrîbü'l-tehzîb*, thk. Muhammed Âvvâme (Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1406), 1/617; Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hâcer el-Askalânî, *Tehzîbü'l-tehzîb* (Hindistan: Matbaâtu Dâiretü'l-Meârif en-Nizamiyye, 1326), 12/5; Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hâcer el-Askalânî, *Lisânü'l-mizân*, thk. Abdulfettah Ebû Ğudde (Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1422), 7/450; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sikât* (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârifü'l-Osmâniyye, 1393), 5/564; Ebû'l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kuraşî el-Busravî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî İbn Kesîr, *et-Tekmil fi ma'rifeti's-sikât ve'd-duafâ ve'l-mecâhil*, thk. Şâdi b. Muhammed b. Sâlim Âl-i Nu'mân (Yemen: Merkezü'n-Nu'mân li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1432), 3/11.

63 Ebû Dâvud, *es-Sünen*, 2/177.

64 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 35/400.

65 Dârimî, *es-Sünen*, 2/892.

66 el-Elbânî, *Sahîhu'l-terğîb ve'l-terhib*, 1/360.

67 Beğavî, *Meâlimü'l-tenzil*, 1417, 5/409.

68 Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 3/258.

69 Buhârî, “Ezân”, 91; Müslim, “Salât”, 117 (428); Ebû Dâvud, 1430, “Salât”, 167; Nesâî, “Sehv”, 9; İbn Mâce, “İkâmetü's-Salât”, 68; Dârimî, “Salât”, 67; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/133, 402; 19/121, 155, 192-193, 201, 416; 21/267; 34/489, 526.

70 Müslim, “Salât”, 117 (428); Ebû Dâvud, 1430, “Salât”, 167.

71 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 14/133, 402; 19/121, 155, 192-193, 201, 416; 21/267; 34/489, 526.

72 Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-kubrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Âtâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1410), 7/171; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *et-Târihu'l-evsat*, thk. Muhammed İbrâhîm Zâyid (Halep ve Kahire: Dâru'l-Va'i, Mektebetü Dâru't-Turâs, 1397), 1/282; Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih İclî, *Târihu's-sikât* (Dâru'l-Bâz, 1405), 389; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/312-322; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *Meşâhiru'ulemâi'l-emsâr ve'lâmu'fukahâi'l-aktâr*, thk. Merzûk Ali İbrâhîm (Mensûra: Dâru'l-Vefâ li't-Tibâati ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1411), 154; Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef b. Sa'd et-Tûcibî el-Bâcî, *et-Ta'dîl ve'l-tecrîh li men harrece lehü'l-Buhârî fi'l-Câmi'i's-Sahîh*, thk. Ebû Lübâbe Hüseyin (Riyad: Dâru'l-Livâ li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1406), 3/1604-1065; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 4/85; Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehbî, *Tezkiretü'l-huffâz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1419), 1/92-93; Zehbî, *Mizânü'l-i'tidal*, 3/385; Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hâcer el-Askalânî, *Ta'rifu'ehlî't-takdis bi merâtibi'l-mevsûfîn bi't-tedlis (Tabakâtu'l-müde'llisîn)*, thk. Asım b. Abdillâh el-Karyûtî (Umman: Mektebetü'l-Menâr, 1403), 43; Ebu'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî Süyûtî, *Esmâü'l-müde'llisîn*, thk. Mahmud Muhammed Mahmud Hasan Nassâr (Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.), 80.

Şuayb Arnavût, Ebû Dâvud isnadının *sahîh* olduğu kanaatindedir.⁷³ Hüseyin Selim Esed de Dârimî'nin isnadının *sahîh* olduğunu söylemiştir.⁷⁴ Ahmed b. Hanbel'in muhakkikleri Müsned'de nakledilen on rivayeti değerlendirirken sırasıyla ilk rivayet için *sahîh*, ikinci rivayet için *isnadı zayıf*, üç-yedinci rivayetlerin isnadı *Şeyhayn'ın şartlarına göre sahîh*, sekiz-onuncu rivayetlerin isnadı ise *Müslim'in şartlarına göre sahîhtir* demişlerdir.⁷⁵ el-Elbânî de bu rivayetin *sahîh* olduğunu söylemiştir.⁷⁶

Bu değerlendirmeler çerçevesinde rivayetin *sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

5. Rivayet

Ebû Osman ed-Dabbî ← Ebû Muhammed el-Cerrâhî ← Ebu'l-Abbâs el-Mahbûbî ← Ebû İsa et-Tirmizî ← Saîd b. Abdirrahman el-Mahzûmî ← Süfyân b. Uyeyne ← Zührî ← Ebu'l-Ahves ← Ebû Zer ← Hz. Peygamber (s.a.s.):

“Sizden birisi namaza kalktığı zaman (*secde mahallindeki*) çakıl taşlarını düzeltmesin. Çünkü o esnada rahmet onayönelir.”⁷⁷

Beğavî bu rivayeti her iki kitabında da zikretmiştir.⁷⁸

Rivayeti, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Dârimî ve Ahmed b. Hanbel *merfû* '-*muttasıl* olarak nakletmişlerdir.⁷⁹ Ancak Ebû Dâvud ve Dârimî “o esnada rahmet ona yönelir, çakıl taşlarını düzeltmesin” şeklinde *maklûb* olarak zikretmişlerdir.⁸⁰ Ahmed b. Hanbel ise, ilkinde Ebû Dâvud gibi *maklûb* olarak, ikincisinde “taşları hareket ettirmesin veya taşlara dokunmasın”, şeklinde farklı lafızlarla, üçüncüsünde “taşları hareket ettirmesin”, sonuncusunda da “teveccehe” yerine “istakbele” kelimesini kullanıp “taşlara dokunmasın ve hareket ettirmesin” şeklinde nakletmiştir.⁸¹

Rivayetin bütün tariklerinin ortak râvîsi Ebu'l-Ahves hakkındaki değerlendirmeye üç numaralı rivayette yer vermiştik. Tirmizî rivayetin *hasen* olduğunu söylemiştir.⁸² Şuayb Arnavût ve arkadaşları, Ebû Dâvud⁸³ ve İbn Mâce'nin⁸⁴ isnadlarının Ebu'l-Ahves tarikini *hasen* derecesine çıkarmak için nakledilmiş olabileceğini söylemiştir.⁸⁵ Hüseyin Selim Esed'e göre Dârimî'nin isnadı *sahîhtir*.⁸⁶ İbn Hacer *Bulûgu'l-merâm*'da bu rivayeti naklettikten sonra rivayetin beş *sahîh* isnadla nakledildiğini bildirmiştir. Muhakkik Mâhir Yâsin ise Ebu'l-Ahves'ten dolayı isnadın *zayıf* olduğu ancak mütâbiinin bulunması sebebiyle merdûd olmadığı kaydını düşmüştür.⁸⁷ Zehebî ise, rivayetin *hasen garîb* olup, Süfyân'ın *teferrüd* ettiğini ve Ebu'l-Ahves'in ise Medineli bir şeyh olduğunu söylemiştir.⁸⁸ Rivayet, el-Elbânî'ye göre ise *zayıf*tır.⁸⁹

Muhaddis ve muhakkiklerin değerlendirmelerine istinaden ve pek çok tarikle de desteklenmesi sebebiyle rivayetin *hasen li-gayrihî* mertebesine ulaştığı kanaatindeyiz.

73 Ebû Dâvud, *es-Sünen*, 2/180.

74 Dârimî, *es-Sünen*, 2/823.

75 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 14/133, 402; 19/121, 155, 192-193, 201, 416; 21/267; 34/489, 526.

76 el-Elbânî, *Sahîhu't-terğib ve't-terhib*, 1/356.

77 Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 1417, 5/409.

78 Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 3/157-158; Beğavî, *Mesâbihu's-sünne*, 1/372.

79 Ebû Dâvud, 1430, “Salât”, 174; Tirmizî, “Salât”, 279; Nesâî, “Sehv”, 7; İbn Mâce, “İkâmetü's-Salât”, 62; Dârimî, “Salât”, 110; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 35/259, 261, 35, 438.

80 Ebû Dâvud, 1430, “Salât”, 174; Dârimî, “Salât”, 110.

81 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 35/259, 261, 35, 438.

82 Tirmizî, *es-Sünen*, 2/219.

83 Ebû Dâvud, *es-Sünen*, 2/204.

84 Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnavût ve diğerleri (Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, 1430), 2/152.

85 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 35/259, 261, 354, 438.

86 Dârimî, *es-Sünen*, 2/873.

87 Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hâcer el-Askalânî, *Bulûgu'l-merâm*, thk. Mâhir Yasin el-Fihl (Riyad: Dâru'l-Kabs li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1435), 1/124.

88 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Mu'cemü's-şüyüh*, thk. Muhammed el-Habîb el-Hîle (Suudi Arabistan: Mektebetü's-Sadîk, 1408), 1/179.

89 Nâsirüddîn el-Elbânî, *İrvâü'l-ğalîl fî tahrîci ehâdisi menâri's-sebîl* (Beyrut: Mektebü'l-İslâmî, 1405), 2/97-99; Nâsirüddîn el-Elbânî, *Za'ifu Sünen-i Tirmizî* (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1411), 1/40.

Mü'minûn, 23/57-61

“Rablerine olan derin saygılarından dolayı sorumlu davrananlar, Rablerinin âyetlerine inananlar, Rablerine ortak tanımayanlar, verdiklerini, rablerine dönecekleri inancından dolayı kalpleri ürpererek verenler, işte bunlar iyiliklere koşup bu uğurda yarışırlar.”

6. Rivayet

Ebû Saîd eş-Şurayhî ← Ebû İshak es-Sa'lebî ← Abdullah b. Yusuf ← Muhammed b. Hâmid ← Muhammed b. el-Cehm ← Abdullah b. Amr ← Vekî' ← Mâlik b. Miğvel ← Abdurrahman b. Saîd b. Vehb ← Âişe (r.anhâ):

“Dedim ki: ‘Ya Resulallah, verdiklerini kalpleri titreyerek verenler zina eden, şarap içen ve hırsızlık yapan kişi midir? Dedi ki: ‘Hayır ey Sıddık’ın kızı, o kendisinden kabul olunmaması korkusuyla oruç tutan, namaz kılan, sadaka veren kimsedir.’”⁹⁰

Beğavî bu rivayete her iki kitabında da yer vermemiştir.

Tirmizî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel *merfû' -muttasıl* olarak nakletmişlerdir.⁹¹ Tirmizî'nin tarikinde “zina edenler” ifadesi yer almamaktadır. Aynı şekilde Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî (ö. 307/919) Müsned'inde⁹² Beyhakî (ö. 458/1066) ise Şuabü'l-îmân'ında⁹³ bu rivayete *merfû' -muttasıl* olarak yer vermişlerdir. Şu kadar ki Ebû Ya'lâ'nın metni “namaz kılar, oruç tutar, zekât verirler ancak onların arasını ayırarak kabul olunmayacağından korkarlar” şeklindeki metin farklılığıyla gelmiştir.

Şuayb Arnavût, İbn Mâce'nin isnadıyla ilgili olarak Abdurrahman b. Saîd'in Hz. Âişe'yle görüşmemiş olması sebebiyle isnatta *inkıta*'ın bulunduğunu ve dolayısıyla *zayıf* olduğunu söylerken,⁹⁴ Ahmed b. Hanbel'in isnadıyla ilgili olarak ise sadece *zayıf* değerlendirmesinde bulunmuştur.⁹⁵ Bizim tespitimize göre de sika olarak nitelenen Abdurrahman b. Saîd'in Hz. Âişe'den rivayette bulunduğunu belirtenlerin yanı sıra ondan *irsal* yaptığını iddia edenler de vardır.⁹⁶ el-Elbânî'ye göre ise rivayet *sahîhtir*.⁹⁷

Râvî Abdurrahman b. Saîd'in Hz. Âişe'den irsâlen rivayette bulunduğuna dair zayıf görüşün dışında râvilerinin güvenilir, isnadının da *muttasıl* olduğu bu rivayet hakkında bizim kanaatimiz de onun *sahîh* olduğu yönündedir.

Mü'minûn, 23/104

“Ateş yüzlerine vuracak, orada dudakları çekilmiş, dişleri görünür bir halde bulunacaklar.”

7. Rivayet

Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah b. Ebî Tevbe ← Muhammed b. Ahmed el-Hârisî ← Muhammed b. Yakub el-Kisâî ← Abdullah b. Mahmud ← İbrahim b. Abdullah el-Hallâl ← Abdullah b. el-Mübârek ← Saîd b. Yezîd ← Ebu's-Semh ← Ebu'l-Heysen ← Ebû Saîd el-Hudrî demiştir ki:

Hız. Peygamber (s.a.s.): “‘Ateş yüzlerine vuracak’ ayetini şöyle açıklamıştır: ‘Ateşin yüz şeklini değiştirmesidir. Şöyle ki üst dudağı başının ortasına varacak kadar kasılacak alt dudağı ise göbeğine kadar inecektir.’”⁹⁸

Beğavî bu rivayeti hadise dair her iki kitabında da nakletmiş ve *Şerhu's-sünne*'de rivayetin *hasen garîb* olduğunu söylemiştir.⁹⁹

Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel ise *merfû' -muttasıl* olarak aynı isnad ve metinle nakletmişlerdir.¹⁰⁰ Bunu yanında Ab-

90 Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 1417, 5/421.

91 Tirmizî, “Tefsîrü'l-Kur'ân”, 24; İbn Mâce, “Zühd”, 20; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 42/465.

92 Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ et-Temîmî Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1404), 8/315.

93 Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, thk. Abdulalî Abdulhumejd Hâmid (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1423), 2/213.

94 İbn Mâce, *es-Sünen*, 5/288.

95 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 42/465.

96 İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/239; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 17/144-147; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *el-Kâşif fi ma'rifetü men lehü rivaye fi'l-Kütübi's-Sitte*, thk. Muhammed Avvâme Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb (Cidde: Dâru'l-Kibletü li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye – Müessesetü 'Ulumü'l-Kur'an, 1413), 1/629.

97 Nâsirüddîn el-Elbânî, *Sahîhu ve za'ifu Sünen-i Tirmizî* (Mektebetü'l-Meârif, 1419), 7/175.

98 Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 1417, 5/430.

99 Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 15/251-252; Beğavî, *Mesâbîhu's-sünne*, 4/12.

100 Tirmizî, “Sıfatü Cehennem”, 5; “Tefsîrü'l-Kur'ân”, 24; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 18/350.

dullah b. Mübarek (ö. 181/797), Ebû Ya'la el-Mevsîlî, Hâkim en-Nîsâbü'rî ve Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038) de rivayeti *merfû 'muttasıl* olarak nakletmişler ancak Ebû Ya'lâ tarihinde "alt dudak" ifadesi yer almamaktadır.¹⁰¹

Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel'in isnadlarında bir problem gözükmemektedir. Bazı kaynaklarda ortak râvî Ebu's-Semh sebebiyle isnadların zayıf kabul edildiğini ancak kendisine yönelik herhangi bir menfi değerlendirmeye karşılaşmadığımızı belirtmeliyiz. Ancak diğer senedlerdeki bazı râvîlerin cerhe maruz kaldığını müşahede etmekteyiz. Tirmizî, rivayetin *hasen/sahîh garîb* olduğunu söylemiştir.¹⁰² Ahmed b. Hanbel'in muhakkikleri Şuayb el-Arnâvut ve arkadaşları¹⁰³ ile Ebû Ya'la'nın Müsned'inin muhakkiki Hüseyin Selim Esed¹⁰⁴ ise râvî Ebu's-Semh'ten dolayı isnadının *zayıf* olduğunu ifade etmişlerdir. Hâkim en-Nîsâbü'rî naklettiği iki rivayetin isnadlarının *sahîh* olduğunu ancak Şeyhain'ın onu rivayet etmediğini belirtmiştir.¹⁰⁵ el-Elbânî de rivayetin *zayıf* olduğunu söylemiştir.¹⁰⁶

Rivayetlerin birbirini desteklemeleri ve ayrıca muhaddis ve muhakkiklerin değerlendirmeleri doğrultusunda rivayetin *hasen li-gayrihi* mertebesine ulaştığı kanaatindeyiz.

8. Rivayet

Abdullah b. Mübârek ← Hâcib b. Ömer ← Hakem b. el-A'rec ← Ebû Hüreyre:

"*Kâfirlerin büyükleri ateşte yedi gece yürüyecekler. Azı dişleri Uhud gibi olacak, alt dudakları göbeklerine kadar gelecek, simsiyah, mavi, harap, pis olacaklar.*"¹⁰⁷

Beğavî bu rivayeti tefsirinde ve *Mesâbîhü's-Sünne*'de muallak olarak zikretmiştir.¹⁰⁸ *Şerhu's-sünne*'de ise Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah b. Ebî Tevbe ← Muhammed b. Ahmed el-Hârisî ← Muhammed b. Yakub el-Kisâî ← Abdullah b. Mahmud ← İbrahim b. Abdullah el-Hellâl ← Abdullah b. el-Mübârek ← Hâcib b. Ömer ← Hakem b. el-A'rec ← Ebû Hüreyre tarihiyle *merfû 'muttasıl* olarak nakletmiştir.¹⁰⁹

Rivayet, Kütüb-i tis'a müelliflerinden Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel tarafından da *merfû 'muttasıl* olarak nakledilmiştir. Tirmizî'nin metni şöyledir: "*Kâfirin derisinin ağırlığı iki arşın, azı dişi Uhud kadar, cehennemdeki yeri ise Mekke ile Medine arası kadar olacaktır.*"¹¹⁰ Ahmed b. Hanbel'in metni ise, "*ateş ehlinin büyükleri ateşte olacaklar, kulak memesi ile omuzları arası yedi yüz yıl yürüme mesafesinde, derileri yetmiş zira' kalınlığında, azı dişleri de Uhud gibi olacaktır*" şeklindedir.¹¹¹ Abdullah b. el-Mübârek de rivayeti *merfû 'muttasıl* olarak getirmiştir.¹¹²

Tirmizî'nin isnadındaki Ubeydullah b. Musa'nın Şîi olmakla itham edilmiş¹¹³ ancak teşeyyü'unun mahiyeti hakkında bilgi verilmemiştir. Tirmizî rivayetin *hasen sahîh garîb* olduğunu söylemiştir.¹¹⁴ Ahmed b. Hanbel'in muhakkikleri de ilgili tarihin isnadının Ebû Yahya'dan dolayı *zayıf* olduğunu belirtmişlerdir.¹¹⁵ el-Elbânî ise rivayetler için *hasen sahîh* ve *sahîh* değerlendirmelerinde bulunmuştur.¹¹⁶

Muhaddis ve muhakkiklerin değerlendirmelerini de göz önünde bulundurarak rivayetin *hasen sahîh* olduğunu söyleyebiliriz.

101 Abdullah b. el-Mübârek, *ez-Zühed ve'r-rekâik*, 2/84; Ebû Ya'la el-Mevsîlî, *el-Müsned*, 2/516; Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, 2/269, 428; Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî; Dâru'l-Fikr li't-Tibâati li'n-Neşr ve't-Tevzî'; Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1394), 8/182.

102 Tirmizî, *es-Sünen*, 4/708; 5/328.

103 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 18/350.

104 Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, 2/516.

105 Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek*, 2/269, 428.

106 Nâsiruddîn el-Elbânî, *Za'ifu terğib ve't-terhib* (Riyad: Mektebetü'l-Meârif li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1421), 2/457.

107 Beğavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 1417, 5/430.

108 Beğavî, *Mesâbîhu's-sünne*, 4/8.

109 Beğavî, *Şerhu's-sünne*, 15/252.

110 Tirmizî, "Sıfatü Cehennem", 3.

111 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 8/419.

112 Abdullah b. el-Mübârek, *ez-Zühed ve'r-rekâik*, 2/84.

113 İclî, *Târihu's-sikât*, 319; Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil* (Haydarâbâd; Beyrut: Tab'atu Meclis Dâiretü'l-Meârif el-Osmaniyye; Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1271), 5/335; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/152; Ebû'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Hasen b. Ahmed el-Makdisî İbnü'l-Mibred, *Tezkiretü'l-huffâz ve tebsiratü'l-eykâz* (Suriye: Dâru'n-Nevâdir, 1432), 165.

114 Tirmizî, *es-Sünen*, 4/703.

115 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 8/419.

116 el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife*, 14/637; el-Elbânî, *Sahîhu ve za'ifu Sünen-i Tirmizî*, 6/77.

Mü'minûn, 23/112-115

“Allah, ‘Yeryüzünde kaç yıl kaldınız?’ diye sorar. ‘Bir gün veya günün bir bölümü kadar kaldık; işte, saymakla görevli olanlara sor’ derler. Allah buyurur: ‘Pek kısa bir süre kaldınız; keşke bunu (dünyada iken) bilmiş olsaydınız!’ Sizi sırf boş yere yarattığımızı ve sizin artık huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?”

9. Rivayet

Abdolvâhid b. Ahmed el-Melîhî ← Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Sem‘ân ← Ebû Ca‘fer Muhammed b. Ahmed b. Abdulcebbar er-Reyyânî ← Humejd b. Zenceveyh ← Bişr b. Ömer ← Abdullah b. Lehî‘a ← Abdullah b. Hübeire ← Haneş:

“Hasta bir adam Abdullah b. Mes‘ûd’un yanına geldi. İbn Mes‘ûd, ‘Sizi sırf boş yere yarattığımızı mı zannettiniz’ ayetinden (başlayarak) sûrenin sonuna kadar adamın kulağına okudu ve adam iyileşti. Allah resûlü (s.a.s.) İbn Mes‘ûd’a: ‘Onun kulağına ne okudun?’ dedi. O da ne okuduğunu ona söyledi. Bunun üzerine Resûlüllah (s.a.s.) buyurdular ki: ‘Nefsîm kudret elinde olan Allah’a yemin olsun ki bir kimse gerçekten inanarak bu ayeti dağa okusa dağyereninden oynardı.’”¹¹⁷

Beğavî bu rivayete hadise dair her iki kitabında da yer vermemiştir.

Kütüb-i tis‘a’da da yer almayan bu rivayeti Ebû Ya‘lâ el-Mevsîlî, Taberânî (ö. 360/971), Ebû Nuaym el-İsfahânî ve Beyhakî *merfû‘-muttasıl* olarak nakletmişlerdir. Ancak küçük bir metin farkı mevcuttur ki o da “رَجُلًا مُصَابًا مَرَّ بِهِ عَلَيَّ” ifadesi yerine gelen “قَرَأَ فِي أَدْنٍ مُّبْتَلَى فَأَقَاقَ” ibaresidir.¹¹⁸

Hüseyin Selim Esed¹¹⁹ ve el-Elbânî¹²⁰ Ebû Ya‘lâ el-Mevsîlî tarihinin *zayıf* olduğunu söylemişlerdir.

Ahmed b. Hanbel ise *İlel*’inde Hâlid b. İbrahim ← Sellâm ← Rezîn ← A‘meş ← Şakîk ← Abdullah b. Mes‘ûd tarikiyle nakletmiş ve “*mevzûdur, yalancıların hadisidir, isnadı münkerdir*” demiştir.¹²¹ Ukaylî¹²² ve İbnü’l-Cevzî¹²³ de İbn Hanbel’den bu rivayete uydurma demişlerdir. Ne var ki burada zikredilen isnadla gelen rivayetin kaynağını tespit edemedik.

Beğavî’nin isnadındaki Ebû Mansûr ile Ebû Nuaym’ın isnadındaki Sehl b. Abdullah’ın *meçhûl* râvîler olması, tüm senedlerin ortak râvîsi olan İbn Lehî‘a’nın *zayıf* kabul edilmesi¹²⁴ ve muhakkiklerin değerlendirmeleri neticesinde bu rivayetin *zayıf* olduğu kanaatindeyiz.

5. Rivayetlerin Kaynak ve Sıhhat Açısından Sınıflandırılması ve Tablolar Halinde Gösterilmesi

Beğavî’nin *Meâlimü’l-tenzîl*’de Mü’minûn Sûresi tefsiri sadedinde naklettiği dokuz *merfû‘-muttasıl* rivayet yer aldığı kaynaklar açısından; Kütüb-i tis‘a, muteber hadis kitapları, hadis kitapları dışındaki muhtelif kaynaklar ve kaynaklarda hiç zikredilmeyenler olarak sınıflandırılmıştır. Sıhhat açısından ise makbûl, merdûd ve sıhhati hakkında hüküm verilemeyenler olarak sınıflandırılmıştır.

Makbûl rivayetler *sahîh* ve *hasen*, merdûd rivayetler *zayıf* ve *mevzû* olarak kategorilere ayrılmıştır. Rivayetler Kütüb-i tis‘a ve Beğavî’nin hadise dair *Şerhu’s-sünne* ve *Mesâbîhu’s-sünne* adlı eserlerindeki dağılımına göre de tasnif edilmiştir. Bu sınıflandırmaların aşağıdaki tablolarda görebiliriz.

117 Beğavî, *Meâlimü’l-tenzîl*, 1417, 5/432.

118 Ebû Ya‘lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, 8/458; Ebu’l-Kâsım Müsnidü’l-Dünya Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb Taberânî, *Kitâbü’l-du‘â*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1413), 1/331; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ ve tabakâtü’l-asfiyâ*, 1/7; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali Beyhakî, *ed-Da‘avâtü’l-kebir*, thk. Bedr b. Abdullah el-Bedr (Kuveyt: Ğaras li’n-Neşr ve’t-Tevzî‘, 2009), 2/231.

119 Ebû Ya‘lâ el-Mevsîlî, *el-Müsned*, 8/458.

120 el-Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’z-za‘ife*, 5/211.

121 Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü’l-İlel ve ma‘rifetü’r-ricâl*, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas (Riyad: Dâru’l-Hânî, 1422), 3/463.

122 Ebû Ca‘fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ Ukaylî, *ed-Du‘afâü’l-kebir*, thk. Abdulmu‘tî Emin Kal‘acî (Beyrut: Dâru’l-Mektebetü’l-İlmiyye, 1404), 2/163.

123 Ebû’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü’l-Cevzî, *el-Mevzû‘ât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman ve Muhammed Abdulmuhsin (Medine: Sâhibü’l-Mektebetü’s-Selefiyye, 1386), 3/211.

124 Ebu’l-Abbas Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebî Bekir b. Hallikân el-Bermekî el-Irbilî İbn Hallikân, *Vefeyâtu’l-a‘yân ve enbâu ebnâi’z-zamân*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru’s-Sadr, 1900), 3/38; Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa‘d b. Menî‘ el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî İbn Sa‘d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Âtâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1410), 7/358; Ebu’l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hâcer el-Askalânî, *Ta‘rifü ehli’t-takdis bi merâtibü’l-mevsûfîn bi’t-tedlis (Tabakâtü’l-mudellisîn)*, thk. Asım b. Abdullah el-Karyûtî (Umman: Mektebetü’l-Menâr, 1403), 54; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 15/499; Ukaylî, *ed-Du‘afâü’l-kebir*, 2/293.

Tablo 1. Rivayetlerin Dağılımı

Zikredildiği Kaynak Açısından	Kütüb-i Tis'a'da		8		
	Muteber Hadis Kitaplarında		1		
	Muhtelif Kitaplarda		-		
	Kaynaklarda Zikredilmeyenler		-		
	Toplam		9		
Sihhat Açısından	Makbûl	Sahîh	5	7	
		Hasen	2		
	Merdûd	Zayıf	Zayıflık Sebebi		2
			Metrûk	-	
			Meçhûl	-	
			Münker	-	
			Mürsel	-	
			Munkatî'	-	
			Muallâk	-	
			Garîb	-	
Diğerleri	2				
	Mevzû	-			
Hakkında Hüküm Verilemeyenler	-	-	-		
Toplam			9		

Tablo 2. Kütüb-i Tis'a'da Zikredilen Rivayetlerin Dağılımı (Tekrarlarıyla Beraber)

Buhârî	2
Müslim	1
Ebû Dâvûd	4
Tirmizî	6
Nesâî	5
İbn Mâce	3
Dârimî	3
Mâlik b. Enes	-
Ahmed b. Hanbel	8
Toplam	32

Tablo 3. Rivayetlerin Beğavî'nin Hadis Kitaplarındaki Dağılımı

Sadece Şerhu's-sünne'de Yer Alanlar	1
Sadece Mesâbîhu's-sünne'de Yer Alanlar	-
Her İki Kitapta Yer Alanlar	6
Her İki Kitapta da Yer Almayanlar	2
Toplam	9

Sonuç

Kur'ân-ı Kerîm nâzil olmaya başladığı ilk günden itibaren muhatapları tarafından anlaşılacak istenmiştir. Bu meyanda Kur'ân'ın ilk müfessiri Hz. Peygamber'dir (s.a.s.). O, açıklanmasını gerekli gördüğü yerlerde veya ashâbının kendisine yönelttiği sualler çerçevesinde Kur'ân'ı açıklamaya ve Allah'ın hitabını insanlara ulaştırmaya gayret etmiştir. Kendisinden sonra da sahâbe, tâbiîn, tebe-i tâbiîn ve sonraki nesiller hep bu yönde bir anlam arayışı içinde olmuşlar ve Kur'ân'ın anlaşılması yönünde üstün çabalar sarf etmişlerdir.

Sonraki nesiller de öncelikli olarak Resulullah'ın (s.a.s.) söz ve fiillerinin yanısıra, sahâbe ve tâbiîn kavline başvurmak suretiyle Kur'ân'ı tefsir etme yoluna gitmişlerdir. Böylece rivayet türü tefsir adıyla bir metot gelişmiştir. Bu türün en mühim örneklerinden biri de şüphesiz müfessir oluşunun yanı sıra muhaddis ve fakîh kimliğiyle de temayüz eden Beğavî'nin *Meâlimü't-tenzîl* adlı tefsiri olmuştur. Müfessirimiz Kur'ân'ı tefsir ederken Resulullah'ın (s.a.s.) bilhassa sahih hadislerinden, sahâbe ve tâbiîn sözlerinden istifade etmiştir.

Bu makalede Beğavî'nin Mü'minûn Sûresi'ni tefsir ederken naklettiği *merfû'-muttasıl* rivayetlerin tahric ve değerlendirmesi yapılmıştır. Öncelikle nakledilen rivayetlerin Kütüb-i tis'a başta olmak üzere muteber hadis kitaplarındaki yeri tespit edilmiş, daha sonra sened ve metin farklılıklarına işaret edilmiştir. Bundan sonra ise rivayetlerin sıhhatine dair münekkît muhaddislerin ve muhakkiklerin ilgili rivayetler hakkındaki değerlendirmelerine yer verilmiştir. Son olarak da kısa bir değerlendirme yaparak kişisel kanaatimiz belirtilmiştir.

Çalışmada ulaştığımız sonuçları şöyle özetleyebiliriz: Beğavî 118 ayetten müteşekkîl Mü'minûn Sûresi'nin tefsirinde 17 rivayete yer vermiştir. Naklettiği bu rivayetlerin dokuzu *merfû'-muttasıl*dır. Dokuz rivayetin altısı müellifin meşhur kitaplarından hem *Şerhu's-sünne*'de hem *Mesâbîhu's-sünne*'de yer almaktadır. Biri de yalnız *Şerhu's-sünne*'de nakledilmiştir. İki tanesi ise bu eserlerde tespit edilememiştir.

Dokuz rivayetin Kütüb-i tis'a'daki dağılımı ise şöyledir: Buhârî'nin *Sahîh*'inde iki, Müslim'in *Sahîh*'inde bir, Ebû Dâvud'un *Sünen*'inde dört, Tirmizî'nin *Sünen*'inde altı, Nesâî'nin *Sünen*'inde beş, İbn Mâce'nin *Sünen*'inde üç, Dârimî'nin *Sünen*'inde üç ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde sekiz rivayet nakledilmiştir. Özetle dokuz rivayetin sekizi Kütüb-i tis'a'da yer almakta olup, biri *muttefekun aleyhtir*. Biri ise dokuz kitabın hiçbirisinde bulunmamaktadır.

Rivayetlerin sıhhat durumuna gelince: Beşi *sahîh*, ikisi *hasen*, ikisi de *zayıftır*.

Nakledilen bu *merfû'-muttasıl* rivayetlerin %77'si makbûl olup, biri dışında tamamı Kütüb-i tis'a müelliflerince nakledilmiştir. Bu veriler bize göstermektedir ki Beğavî, Mü'minûn Sûresi'nin tefsirinde naklettiği *merfû'-muttasıl* rivayetleri sahih, aynı zamanda da muteber hadis kitaplarından seçmiştir. Bu da onun muhaddis kimliğine ve hadis-teki nakletmedeki titizliğine işaret etmektedir.

Kaynakça

- Abdurrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. *el-Musannef*. thk. el-Âzamî Habîbur-Rahmân el-Âzamî. 11 Cilt. Beyrut: Mektebü'l-İslâmî, 2. Basım, 1403.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş- Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvût-Âdil Mürşid ve diğeri. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1421.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş- Şeybânî el-Mervezî. *Fezâilü's-sahâbe*. thk. Vasiyyullah Muhammed Abbas. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1403.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Kitâbü'l-ilel ve ma'rifetü'r-ricâl*. thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbas. 3 Cilt. Riyad: Dâru'l-Hânî, 2. Basım, 1422.
- Ali el-Kârî, Ebu'l-Hasen Nürüddîn Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî el-Herevî. *Mirkâtu'l-mefâtiħ şerhu mişkâti'l-mesâbih*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1422.
- Bâcî, Ebu'l-Velîd Süleyman b. Halef b. Sa'd et-Tûcibî. *et-Ta'dîl ve't-tecrîh li men harrece lehü'l-Buhârî fi'l-Câmi'i's-Sahîh*. thk. Ebû Lübâbe Hüseyin. 3 Cilt. Riyad: Dâru'l-Livâ li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1406.
- Bakırcı, Saffet. "Meâlimü't-Tenzîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 04 Mart 2022. TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mealimut-tenzil> (21.10.2022).
- Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Meâlimü't-tenzil*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr ve diğeri. 8 Cilt. Dâru Tayyibe li'n-Neşr ve't-Tevzî', 4. Basım, 1417.
- Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Meâlimü't-tenzil*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1. Basım, 1420.
- Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Mesâbihü's-sünne*. thk. Yusuf Abdurrahman el-Maraşlı ve diğeri. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rifeti li't-Tibâ'ati ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1. Basım, 1407.
- Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Şerhu's-sünne*. thk. Şuayb el-Arnâvût ve Muhammed Züheyr eş-Şâviş. 15 Cilt. Dimaşk ve Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 2. Basım, 1403.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali. *ed-Da'avâtü'l-kebir*. thk. Bedr b. Abdullah el-Bedr. 2 Cilt. Kuveyt: Ğaras li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1. Basım, 2009.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali. *el-Esmâ ve's-sıfat*. thk. Abdullah b. Muhammed el-Hâşidî. 2 Cilt. Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1. Basım, 1413.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1424.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali. *Şuabü'l-îmân*. thk. Abdulâlî Abdulhumeyd Hâmid. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüsd li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1. Basım, 1423.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî. *el-Müsnedü'l-kebir ve bahru'z-zehâr*. thk. Mahfuz er-Rahman Zeynullah ve diğeri. 18 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1. Basım, 1988.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî. *et-Târihu'l-evsat*. thk. Muhammed İbrahim Zâyd. 2 Cilt. Halep ve Kahire: Dâru'l-Va'i, Mektebetü Dâru't-Turâs, 1. Basım, 1397.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî. *et-Târihu'l-kebir*. 8 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârif el-Osmâniyye, ts.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-. *el-Câmi'u'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Resulillah sallallâhu aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmihî*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir en-Nâsir. 9 Cilt. Dâru Tavki'n-Necât, 1. Basım, 1422.
- Çakan, İsmail Lütfî. *Hadis Edebiyatı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 18. Basım, ts.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman b. el-Fazl. *es-Sünen*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l-Muğni li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1. Basım, 1412.
- Deylemî, Ebû Şücâ' Şîrûye b. Şehredâr b. Şîrûye. *el-Firdevsü'l-ahbâr*. thk. es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1406.
- Ebû Abdurrahmân Abdullah b. el-Mübârek b. Vâzih el-Hanzalî el-Mervezî, Abdullah b. Mübarek. *ez-Zühd ve'r-rekâik*. thk. el-A'zamî Habîburrahman el-A'zamî. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnâvût ve Muhammed Kâmil Karabelli. 7 Cilt. Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, 1. Basım, 1430.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. 4 Cilt. Seydan ve Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî; Dâru'l-Fikr li't-Tibâati li'n-Neşr ve't-Tevzî'; Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1394.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *Sifatü'l-cenne*. thk. Ali Rıza Abdullah. 2 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, ts.

- Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ et-Temîmî. *el-Müsned*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. 13 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1. Basım, 1404.
- Ebû'ş-Şeyh, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân el-Ensârî el-İsfahânî. *Kitâbü'l-'azame*. thk. Rızaullah b. Muhammed İdris el-Mübârekfûrî. 5 Cilt. Riyad: Dârü'l-'Âsime, 1. Basım, 1408.
- el-Elbânî, Nâsirüddîn. *Sahîhu'l-Edebü'l-Müfred*. Dârü's-Sadîk li'n-Neşr ve't-Tevzî', 4. Basım, 1418.
- el-Elbânî, Nâsirüddîn. *Sahîhu ve za'ifu Sünen-i Tirmizî*. 8 Cilt. Mektebetü'l-Meârif, 1. Basım, 1419.
- el-Elbânî, Nâsirüddîn el-. *Sahîhu't-terğib ve't-terhib*. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Meârif li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1. Basım, 1420.
- el-Elbânî, Nâsirüddîn. *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife ve'l-mevdû'a*. 14 Cilt. Suudi Arabistan: Dârü'l-Meârif, 1. Basım, 1412.
- el-Elbânî, Nâsirüddîn. *Za'ifu Sünen-i Tirmizî*. 1 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1. Basım, 1411.
- el-Elbânî, Nâsirüddîn. *Za'ifu terğib ve't-terhib*. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Meârif li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1. Basım, 1421.
- Eroğlu, Ali. *Müfessir Beğavî, Hayatı ve Tefsîrindeki Metodu*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1987.
- Güngör, Mevlüt. "Beğavî, Ferrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 04 Mart 2022. TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islaman-siklopedisi.org.tr/begavi-ferra> (04.03.2022).
- Harâtî, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed es-Sâmerri. *Mesâvî'l-ahlâk ve mezmûmühâ*. thk. Mustafa b. Ebu'n-Nasr Şilbî. 1 Cilt. Cidde: Mektebetü's-Sevâd li't-Tevzî', 1. Basım, 1413.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fi'd-du'afâi'r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz. 9 Cilt. Beyrut: Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1418.
- İbn Ebû Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dil*. 9 Cilt. Haydarâbâd; Beyrut: Tab'atu Meclis Dâiretü'l-Meârif el-Osmaniyye; Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1. Basım, 1271.
- İbn Ebû Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî. *el-İlel fi'l-hadîs, kitâbü'l-'ilel ve beyânü mâ vaka'a mine'l-hatta'i ve'l-halel fi ba'zi turukî'l-ehâdîsi'l-merviyye fi's-sünneti'n-nebeviyye*. thk. Sa'd b. Abdullah el-Humeyd ve Hâlid b. Abdurrahman el-Cirîsî. 7 Cilt. Mutâbi'u'l-Humeydî, 1. Basım, 1427.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Küfî. *el-Musannef*. thk. Kemal Yusuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, 1409.
- İbn Hâcer el-Askalânî, Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed. *Bulûgu'l-merâm*. thk. Mâhir Yasin el-Fihl. 1 Cilt. Riyad: Dâru'l-Kabs li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1. Basım, 1435.
- İbn Hâcer el-Askalânî, Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed. *Lisânü'l-mizân*. thk. Abdulfettah Ebû Ğudde. 10 Cilt. Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1422.
- İbn Hâcer el-Askalânî, Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed. *Takrîbü't-tehzib*. thk. Muhammed Âvvâme. 1 Cilt. Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1. Basım, 1406.
- İbn Hâcer el-Askalânî, Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed. *Ta'rifu ehlü't-takdîs bi merâtibi'l-mevsûfîn bi't-tedlîs (Tabakâtu'l-müdellesîn)*. thk. Asım b. Abdullah el-Karyûtî. 1 Cilt. Umman: Mektebetü'l-Menâr, 1. Basım, 1403.
- İbn Hâcer el-Askalânî, Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed. *Tehzîbü't-tehzib*. 12 Cilt. Hindistan: Matbaâtu Dâiretü'l-Meârif en-Nizamiyye, 1. Basım, 1326.
- İbn Hallikân, Ebu'l-Abbas Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebî Bekir b. Hallikân el-Bermekî el-Irbilî. *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*. thk. İhsan Abbas. 7 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1. Basım, 1900.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sikât*. 9 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Meârifü'l-Osmâniyye, 1. Basım, 1393.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Meşâhîru 'ulemâi'l-emsâr ve a'lâmu fukahâi'l-aktâr*. thk. Merzûk Ali İbrahim. 1 Cilt. Mensûra: Dâru'l-Vefâ li't-Tibâati ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1. Basım, 1411.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kuraşî el-Busravî ed-Dımaşkî eş-Şâfî. *et-Tekmil fi ma'rifeti's-sikât ve'd-duafâ ve'l-mecâhil*. thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim Âl-i Nu'mân. 4 Cilt. Yemen: Merkezü'n-Nu'mân li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1432.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnavût ve diğeri. 5 Cilt. Dâru'r-Risâleti'l-İlmiyye, 1. Basım, 1430.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *Tabakâtu'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir Âtâ. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1410.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Mevzûât*. thk. Abdurrahman Muhammed Osman ve Muhammed Abdulmuhsin. 3 Cilt. Medine: Sâhibü'l-Mektebetü's-Selefiyye, 1. Basım, 1386.
- İclî, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih. *Târîhu's-sikât*. 1 Cilt. Dâru'l-Bâz, 1. Basım, 1405.
- Kaya, Osman. "Kur'an'ın Yedi Harf Üzerine İndirilmesi ve Ahrufu's-Seb'a (Yedi Harf Meselesi)". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Aralık 2004), 219-244.

- Kazvîni, Ebû Yahyâ Cemâlüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmûd. *Âsâru'l- bilâd ve ahbâru'l-ibâd*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sadr, ts.
- Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. *el-Muvatta'*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. 8 Cilt. Müessesetü Zâyed b. Sultan al Nahyân li'l-A'mâli'l-Hayriyye ve'l-İnsâniyye, Abu Dabi, el-İmârat, 1. Basım, 1425.
- Mizzî, Ebu'l-Haccâc Cemâlüddîn Yusuf b. Abdirrahman b. Yusuf. *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşâr Âvvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1400.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdalbâki. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali. *es-Sünen*. thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde. 9 Cilt. Halep: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1406.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuây b. Ali. *es-Sünenü'l-kübra*. thk. Hasan Abdulmun'im eş-Şilbî. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1421.
- Nisâbüri, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim. *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*. thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1411.
- Serrâc, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. İshâk b. İbrâhîm es-Sekâfî. *Hadîsü's-Serrâc*. thk. Ebû Abdullah Hüseyin b. 'Ukkâşe b. Ramazan. 4 Cilt. el-Fâruk el-Hadîse li't-Tibâati ve'n-Neşr, 1. Basım, ts.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî. *Tabakâtü's-şâfi'iyyeti'l-kübrâ*. thk. Mahmud Muhammed et-Tanahî ve Abdulfettâh Muhammed el-Hulv. 10 Cilt. li't-Tibâati ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 2. Basım, 1413.
- Süyûtî, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî. *Esmâü'l-müdellisîn*. thk. Mahmud Muhammed Mahmud Hasan Nassâr. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1. Basım, ts.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünya Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb. *Kitâbü'd-du'â*. thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1413.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünya Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb. *Mu'cemü'l-evsat*. thk. Tânk b. İvazullah b. Muhammed ve Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseyn. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünya Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb. *Mu'cemü'l-kebir*. thk. Hamdî b. Abdulmecid es-Selefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Basım, 1415.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Yezîd. *es-Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir ve diğerleri. 5 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebetü ve Matba'atü Mustafa el-Bâbî, 2. Basım, 1395.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ. *ed-Du'afâü'l-kebir*. thk. Abdulmu'tî Emin Kal'acî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Mektebetü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1404.
- Yahyâ b. Maîn, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Maîn b. Avn el-Mürri el-Bağdâdî. *et-Târih*. thk. Ahmed Muhammed Nur Seyf. 1 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, ts.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullah Şihâbüddîn b. Abdullah el-Bağdâdî er-Rûmî. *Mu'cemu'l-buldân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru's-Sadr, 2. Basım, 1415.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-Kâşif fi ma'rifetü men lehü rivaye fi'l-Kütübi's-Sitte*, thk. Muhammed Avvâme Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb. 2 Cilt. Cidde: Dâru'l-Kıbletü li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye – Müessesetü 'Ulumû'l-Kur'an, 1413.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Mizânü'l-i'tidal*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rifeti li't-Tibâati ve'n-Neşr, 1. Basım, 1382.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Mu'cemü's-şüyüh*. thk. Muhammed el-Habîb el-Hîle. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Mektebetü's-Sadık, 1. Basım, 1408.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. 18 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1427.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Tezkiretü'l-huffâz*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1419.

Kur'an Yolu. Erişim 17 Ekim 2022. <https://kuran.diyaret.gov.tr/>

EXTENDED ABSTRACT

Baghawi was born in 433/1041 in the town of Bagshur, which is located between the cities of Herat and Merverruz in the Khorasan region. His full name is Abu Muhammad al-Husayn b. Mas'ud b. Muhammad al-Baghawi al-Farra. He was nicknamed al-Farra because his father made and sold furs. He was referred to as al-Baghawi, after being attributed to Bagshur. He is also known by the nicknames Zahiru'd-din, Ruknu'd-din and Muhyi's-sunne. Baghawi died in the month of Shawwal in 516/1122 in Marverruz. He was buried in the Talekan Cemetery, next to his teacher, Kadı Hüseyin.

Baghawi is an important person who has studied tafsir, hadith and fiqh and has proven himself in his field. Throughout his life, he strived to revive the Qur'an and Sunnah and to invite people to the invitation of Allah and His Messenger (pbuh). He made a great effort for the spread of the sunnah and started the tradition of transmission of hadiths without annotations in order to focus more on the hadith texts. As a matter of fact, in the hadith books that were arranged and classified especially for the public after him, hadith documents were not taken, and it was sufficient to mention the narrator, who was from the Companions.

His works called Sharhu's-sunne and Mesâbîhu's-sunne reveal his place in the science of hadith and his authority in this field. He not only narrated the hadiths he had accumulated by taking lessons from more than eighty hadith teachers in Sharhu's-sunna, but also annotated them. In his work called Mesâbîhu's-sunna, he digested the isnâd of hadiths and conveyed them by mentioning only the narrator of the Companions and rarely the followers. Ma'alim al-tanzil, which is a narration commentary and which constitutes the field of study of our article, consists of the hadiths he chose from these two works.

Narration tafsir is a type of tafsir based on the words and practices of Muhammad (pbuh), especially the Qur'an, and mostly authentic narrations transmitted from his companions and followers. One of such interpretations is Baghawi's Ma'alim al-Tanzil.

While he was interpreting the verses in his Ma'alim al-tanzil, he also benefited from the words of the Companions, followers and followers of the followers generation as well as hadiths. In this context, Baghawi transmitted the narrations sometimes with isnad, sometimes without isnad, sometimes only by mentioning the Companion's narrator, and sometimes as ambiguous. He also mentioned it from time to time by combining several isnads and texts. Most of these narrations are correct. However, he also included fabricated narrations, albeit weak and few in number.

We can list the methods that Baghawi used while interpreting the verses as follows:

He interpreted the verses with verses. He interpreted the verses with hadiths. He interpreted the verses with the words of the Companions. He interpreted the verses with the words of followers. He interpreted the verses according to the recitations.

The hadith transmission methods of Baghawi are as follows:

He narrated the hadiths together with the text and the text. He combined several scripts of a text and transmitted it. He narrated several texts as a single narration. Except for the narrator of the Companions, he transmitted the isnad. Transmission of the isnad by being prepared. He cut and transmitted the hadith.

In this article, the interpretation and evaluation of the merfû'-muttasil narrations that Baghawi narrated while interpreting the Mu'minun Surah were made. First of all, the place of the narrated narrations in the reliable hadith books, especially in al-Kutub al-tis'a, was determined, and then the differences in the text and the text were pointed out. After that, the evaluations of critic muhaddis and muhakkik about the authenticity of the narrations are given. Finally, by making a short evaluation, our personal opinion is stated.

We can summarize the results we have reached in the study as follows: Baghawi included 17 narrations in the commentary of Surah Mu'minun, which consists of 118 verses. Nine of these narrations he narrated are merfu'-muttasil. Six of the nine narrations are included in the famous books of the author, both in Sharhu's-sunna and Mesâbîhu's-sunna. One of them is narrated only in Sharhu's-sunna. Two of them could not be detected in these works.

The distribution of nine narrations in al-Kutub al-tis'a is as follows: Two in Bukhari's Sahih, one in Muslim's Sahih, four in Abu Dawud's Sunan, six in Tirmidhi's Sunan, and five in Nasai's Sunan, three in Ibn Majah's Sunan, three in Dârimi's Sunan, and Eight narrations are reported in Ahmed b. Hanbal's Musnad. In summary, eight of the nine narrations are in al-Kutub al-tis'a, and one of them is agreed upon. One is not found in any of the nine books.

As for the soundness of the narrations: Five of them are sound, two of them are agreeable hadith, and two of them are weak.

77% of these merfû'-muttasıl narrations were accepted and all but one were transferred to al-Kutub al-tis'a by their authors. These data show us that Baghawi chose the merfû'-muttasıl narrations that he narrated in the commentary of the Mu'minun Surah from the authentic, at the same time, reliable hadith books. This indicates his identity as a hadith and his meticulousness in narrating the hadith.